МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра педагогіки дошкільної та початкової освіти

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу 11-481 групи
Спеціальності 012 Дошкільна освіта
Спеціалізація: дитяча психологія
Освітньо-професійної (наукової)
програми Дошкільна освіта
Зубкова Валентина
Керівник к.пед.н., ст. викл. Вінник Т.О.
Рецензент к.пед.н., доцент Мироненко О.В.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП 3

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ 6

1.1. 6

1.2. 17

РОЗДІЛ 2 ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ 29

2.1. Особливості розвитку емоційної сфери дошкільника 29

2.2. Засоби впливу на емоційний розвиток дітей дошкільного віку 34

РОЗДІЛ 3 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ У ДИТИНИ РАННЬОГО ВІКУ 39

3.1. Мета, завдання, методи та методики діагностичного дослідження 39

3.2 Аналіз отриманих результатів 47

ВИСНОВКИ 49

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 50

ДОДАТКИ 56

Додаток А 56

ВСТУП

У сучасному суспільстві особливо актуальним є завдання цілеспрямованого вивчення особливостей індивідуального емоційного прояву дитини через переживання. Саме тому постає вимога у вивченні особливостей і закономірностей емоційного світосприйняття дітей дошкільного віку, розвитку їх емоційної сфери як реалізації гармонійності і цілісності персонального потенціалу дитини. На наявному зараз етапі розвитку психолого-педагогічних технологій актуальності набуло питання спрямованості методів і засобів розвитку емоційної сфери дошкільника та, зокрема, емоційної культури. Можливість гармонійно розвивати дитину дошкільного віку має за основу гармонійну взаємодією базових потреб, основа яких – емоційно-чуттєва сфера, а також формування особистісної культури.

Емоційна культура дитини як важлива складова її соціальної компетентності, її виховання набувають особливої уваги фахівців з педагогіки та психології. Науковим підґрунтям для розробки педагогічної проблеми слугують наукові праці про ранні етапи емоційного розвитку особистості. Зокрема, це роботи І. Беха, Л. Божович, Д. Ельконіна, О. Запорожець, О. Кононко, А. Кошелєвої. Гуманістичне виховання дошкільників досліджувалося О. Савченко, Т. Піманською, С. Рубінштейном. Розгляд ідеї гуманізації сучасної освіти з позиції взаємовідносин, взаємодопомоги та активного співпереживання зустрічаємо у працях Ш. Амонашвілі, В. Абраменкової, А. Асмолова, Е. Шиянова.

Сьогоденні тенденції розвитку теоретичних і методичних аспектів дошкільної освіти демонструють, що емоційна культура розвивається як здібність людини співчувати та співпереживати, розуміти їхні стани. Емоційна культура – один із найбільш важливих компонентів етичного розвитку дитини. Виходячи з зазначеного, формування емоційної культури потребує особливої уваги стосовно старших дошкільників, оскільки саме у

цьому віці дитиною активно вирішується завдання взаємодії з навколишнім світом, інтенсивно знаходиться досвід спілкування як з однолітками, так і з дорослими. Беззаперечним є той факт, що саме дошкілля є найбільш сприятливим періодом для емоційного розвитку дитини.

Сучасна дошкільна освіта тривалий час розглядала проблему переваги раціонально-логічного аспекту пізнання над чуттєво-емоційним. Згідно з Л. Виготським та О. Запорожець, виключно узгодження функціонування емоційної й інтелектуальної сфер у їх нерозривній єдності дасть можливість забезпечити успішність діяльності особистості у будь-якій формі.

Розумовий розвиток має тісний зв'язок із емоційною сферою дитини, її почуттями та переживаннями. Розробка проблематики особистісного становлення, а також розвитку емоційної сфери дитини-дошкільника обіймає чільне місце у працях низки дитячих психологів та педагогів, зокрема:

- О. І. Кульчицька досліджувала проблему формування моральних почуттів;
- О. Л. Кононко розглядалися психологічні основи особистісного становлення дитини дошкільного віку;
- С. Є. Кулачківська розробляла особливості емоційних взаємин дитини з дорослими;
- Т. І. Поніманська займалася проблемою гуманістичного виховання дошкільників у рамках здійснення інноваційної педагогічної діяльності;
- Ю. О. Приходько досліджував ціннісне ставлення дошкільнят до однолітків;
- С. П. Тищенком було розглянуто процес розвитку внутрішнього світу дитини.

Численними дослідженнями доведено, що саме протягом старшого дошкільного віку закладається основа емоційно-етичної культури особистості, де емоційна культура займає чільне місце.

Об'єкт дослідження: діти дошкільного віку.

Предметом дослідження: емоційний розвиток дошкільників.

Мета роботи: розглянути особливості емоційного розвитку дитини дошкільного віку.

У зв'язку з поставленою метою були сформульовані **завдання**:

1. здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури з проблематики дослідження.
2. розглянути особливості емоційної сфери дитини дошкільного віку
3. дослідити засоби впливу на емоційний розвиток дітей дошкільного віку
4. експериментально дослідити рівень емоційного розвитку у дитини дошкільного віку

Методи дослідження:

- вивчення та аналіз літератури;
- аналіз проведеної роботи та результатів дослідження;
- спостереження
- педагогічний експеримент.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Психолого-педагогічні дослідження емоцій

Процес людського пізнання спрямований на відображення об'єктивних властивостей і закономірностей дійсності. Результатом є виникнення образу, думки, знань.

Інакшим чином відбувається відображення дійсності у емоційно-вольових процесах. Особливість полягає у відображенні почуттями значень об'єктів для людського життя у формі переживань (приємних і неприємних, вдоволення та невдоволення). Вони мають зв'язок з потребами та виступають в якості показника, як відбувається їх вдоволення.

З урахуванням значення об'єктів, людиною здійснюється регуляція власної діяльності з допомогою сили волі.

Емоційно-вольові процеси іноді називаються афективною сферою особистості.

Емоції – це психічне відображення у формі безпосереднього пристрасного переживання життєвого сенсу явищ і ситуацій, яке зумовлене ставленням їх об'єктивних властивостей до суб'єктивних потреб [53].

Емоції – це психічні стани і процеси, що виражені у формі безпосередніх переживань ставлення людини до навколишнього світу, до її відчуттів і дій [7].

Вищим продуктом емоційної діяльності людини є стійкі почуття до предметів, які служать для вдоволення вищих потреб. Почуття мають предметний характер, тому що пов'язані з певним конкретним об'єктом.

Період 2-6 років має назву віку афективності, який характеризується бурхливими, нестійкими емоціями, швидким переходом між емоційними станами.

Афективністю називається бурхлива реакція на ситуацію, швидкий перехід від одного емоційного стану до іншого, емоційна імпульсивність, що має

такий прояв, як неприродні інтонації, міміка, жести, пози, мовні звороти тощо.

Емоційний розвиток є вагомою частиною загального психічного розвитку дошкільника. Емоції зберігають своє значення і в наступні періоди життя, проте на ранніх етапах онтогенезу вони є провідними, оскільки на них значною мірою ґрунтується цілісна поведінка дошкільника. Емоції проходять спільний для вищих психічних функцій шлях розвитку: від зовнішніх соціально детермінованих форм до внутрішніх психічних процесів. На базі вроджених реакцій у дитини розвивається сприйняття емоційного стану оточуючих його близьких людей, яке з часом під впливом соціальних контактів, що ускладнюються, перетворюється на вищі емоційні процеси — інтелектуальні й естетичні складові емоційного багатства особистості.

Емоційний стан дітей впливає на розвиток їхньої пізнавальної діяльності, стабільність інтересів і самостійний вибір видів діяльності. Тому вивчення емоційних станів та особистісних відносин дітей дає можливість виявити приховані проблеми освітнього процесу, а також може бути основою для прогнозування варіантів подальшого особистісного розвитку дошкільників. Як вважає О.В. Запорожець, емоційний розвиток дошкільника є однією із важливих умов його виховання, що підкреслює важливість емоційного переживання дошкільника при взаємодії з соціумом для його особистісного становлення [2]. На думку В.С. Мухіної, «активно включаючи дітей у рішення соціально важливих завдань, колектив обумовлює можливість розвитку індивіда як особистості і в першу чергу становлення і розвитку його емоційної сфери» [3].

Найпершим і найважливішим соціальним інститутом, який відповідає за емоційну компетентність дошкільника і його нормальну адаптацію до життя, вважають сім’ю. Учені виділяють три основні чинники впливу сім’ї на розвиток дитини: емоційний характер сімейного виховання, широту діапазону сімейного впливу, його тривалість. Е. Еріксон зазначав, що соціальне оточення дитини спричинює великий вплив на її розвиток, зокрема

на розвиток її почуттів [4]. І.Б. Дерманова стверджує, що «найчастіше причинами негативних емоційних станів у дошкільному віці є депривація потреби спілкування в сім'ї або з однолітками» [4].

Емоційний розвиток –це суттєва частина загальнопсихічного розвитку дитини протягом перших трьох років життя. Незважаючи на те, що роль емоцій зберігається і у більш пізньому віці, у ранньому дитинстві вони обіймають чільне місце, саме на їх основі формується цілісна поведінка дитини. Відношення дитини до навколишнього світу визначається емоціями і залежить лише від них. Зазначимо, що емоції збуджуються різноманітними подразниками.

Засновником біхевіоризму Д. Уотсоном було висунуто думку, що емоція – це успадкована стереотипна реакція організму, у «чистому» вигляді її можна спостерігати виключно на ранніх стадіях онтогенезу. Ним було виділено такі базальні біологічні реакції як страх, лють і любов, котрі можуть бути повністю висловлені термінами ситуації і, як наслідок, реакції на неї. Одне із головних досягнень у цій області – експерименти з формування емоцій. Д. Уотсоном експериментальним чином було доведено можливість формування реакції страху на нейтральний стимул. Тим самим було доведено, що емоції людей – результат звички, тобто, їх можна кардинальним чином змінити залежно від обставин [6].

Цікавими є дослідження асоціальної (тобто агресивної) і просоціальної поведінки, які були проведені психологами-біхевіористами. Д. Доллард розробив так звану теорію фрустрації, згідно з якою слабкі прояви агресивності можуть накладатися і, як наслідок, створити досить сильну агресію. Однак вказана теорія викликала велику кількість спірних думок. Наприклад, С. Фаулом було підраховано: кожного дня дошкільником переживаються близько 90 фрустраційних ситуацій у сім'ї та закладі дошкільної освіти. Проте лише незначна кількість таких фрустрацій здатна призвести до агресивної поведінки [40].

Результатом педагогіко-психологічних досліджень стало відкриття конформізму та негативізму, а також було проаналізовано умови сприяння соціально бажаної поведінки.

Прибічники біхевіоризму, їх дослідження емоційної сфери дитини у ранньому віці зробили вагомий внесок у цю область. Однак майбутніми дослідженнями було спростовано твердження Д. Уотсона стосовно страху, люті та любові як основоположних емоцій (всі інші розумілися як похідні від них). М. Шерманом було доведено, що практично всі реакції немовляти хаотичні і не можуть бути класифікованими. Розрізнення емоцій новонародженого майже неможливе без знання причини. Надалі К. Бриджесом було представлено онтогенез розвитку емоцій в якості їх поступової диференціації на основі первинного стану загального нервового збудження [6].

Американськими психологами К. Вульфом і Р. Спітцем було показано поступовість розвитку посмішки в онтогенезі не лише як наростання експресивності, а ще і як розвиток вибірковості та опосередкованості [6].

У своїх дослідженнях К. Бюлер і В. Штерн з'ясували специфічну динаміку емоційної сфери дитини у ранньому віці. Виділили три основні властивості емоційного процесу на найбільш ранніх етапах розвитку дитини:

1) сила, пов'язана з негайною та безпосередньою реакцією організму на незадоволення (або ж задоволення) первинних потреб;

2) короткочасні реакції;

3) парадоксальність та невизначеність характеру емоційних реакцій, тобто своєрідність «емоційної неоднозначності» [6].

Представник гештальтпсихології К. Левін зробив значний внесок у дослідження розвитку особистості загалом та, зокрема, емоційної сфери. На його думку, система виховних прийомів для формування особистості дитини відіграє важливу роль. Зокрема, система покарань взагалі не має позитивного впливу на розвиток вольової поведінки, лише збільшуючи напругу і дитячу

агресивність. Позитивна система заохочення, відповідно, викликає позитивні емоції та більш результативна [40].

Французький психолог А. Валлона доводив емоційну опосередкованість зв'язку дитини зі світом дорослих, тобто розвиваючий вплив навколишнього світу переломлюється дитиною у її переживаннях. Отже, дитина набуває здатності до психічного життя саме за рахунок емоцій. Важлива роль емоцій – сприяння об'єднанню, переходу різноманітних сторін розвитку в одну. Таким чином емоції поєднують зовнішній та внутрішній світи дитини. Якщо плач немовляти викликаний незадоволенням органічних потреб, то надалі він сигналізує про наявність психологічних фрустрацій [8].

Представник гуманістичної школи К. Роджерс у своїх працях висуває теорію особистості, центральною ідеєю якої є цінність та унікальність кожної людської особистості. Його дослідженнями доводиться фундаментальна роль самооцінки людини у формуванні емоційної й особистісної сфер. На його думку, уникнути виникнення агресії і негативізму, котрі надалі можуть спричинити неврози та інші психічні розлади, можна, якщо «потрібно допомогти дитині впоратися з щоденними вимогами, допомогти їй зрозуміти, що вона не безпорадна жертва, вона має вибір і вона повинна бути відповідальною і уважною навіть тоді, коли не здатна змінити ситуацію» [4].

Вітчизняна психологія наразі має достатньо даних, на основі яких розвиток емоційної сфери може бути розглянутий у контексті процесу особистісного формування. У низці робіт можна прослідкувати достатньо глибокі взаємозв'язки між проявом особистісних новоутворень та особливостями емоційної сфери [6].

Фундаментальне дослідження Г.Я. Трошина «Порівняльна психологія нормальних та ненормальних дітей» ще у 1915 р. у продемонструвало періодизацію розвитку емоційної сфери як нормального, так і в аномального варіанту. Запропонована ним загальна схема класифікації почуттів і на сьогодні є досить актуальною:

1) фізичні почуття (голод, статеві почуття, егоїстичні почуття);

2) соціальні (емпатія, материнські почуття, совість);

3) духовні (інтелектуальні, естетичні) [6].

На думку Г.Я. Трошина, розвиток кожного з видів почуттів має певні періоди, однак вікову періодизацію емоційної сфери в нормальному та відхиленому варіантах йому не вдалося побудувати. Саме він вперше висловив думку про генезис емоційної сфери не стільки як наростання кількості емоцій, скільки якісне перетворення та їх збагачення. Ним був продемонстрований гармонійний зв'язок онтогенезу емоційної сфери і особистості загалом, і, крім того, місце почуттів у структурі особистості [6].

Л. С. Виготським було неодноразово наголошено на тому, що особистість є сплавом афектів та інтелекту. Саме тому, коли говорять про її розвиток, варто досліджувати обидві сторони – мислення та емоції дитини. Неважаючи на те, що у центр структури особистості ним було поставлено інтелект, самопізнання та світосприйняття, однак формування цієї структури в першу чергу відбувається під впливом емоційного відгуку дитини на зміни у середовищі [13].

На основі результатів експериментів К. Левіна та його послідовників, Л.С. Виготським було зазначено, що «дитина в цьому віці не може говорити не про що інше, окрім того, що знаходиться у неї перед очима, або про те, що вона чує в вухах» [13]. Аналіз аспектів, якими обумовлено характер такої поведінки, показав, що перше дитяче сприйняття – афективно зафарбоване сприйняття, тобто дитина бачить кожен предмет у різному афективному зафарбуванні. Іншими словами, сприйняття і відчуття – це неподільна єдність. З віком ми навчаємось сприймати речі, абстрагуючись від безпосередніх емоцій, викликаних ними, і не висловлюємо гострої зацікавленості до низки речей. Проте для дитини раннього віку це неможливо. Сприйняття та афект ще нероздільні, вони безпосередньо тісно взаємопов'язані.

Особливість сенсомоторної єдності, яка є характерною саме для такого віку, полягає у тому, що вона є не первинним рефлекторним зв'язком, а зв'язком

через афекти. Власне, афективний характер сприйняття призводить до такої єдності. Отже, в результаті ми отримуємо цілком своєрідне відношення до навколишньої дійсності.

Для дитини раннього віку усвідомлення зовсім не означає сприйняття та обробку того, що отримуємо з допомогою уваги, пам'яті та мислення. Всі зазначені функції ще не відділені, у свідомості вони діють цілісно, і підкоряються сприйняттю, оскільки залучені до цього процесу.

Л. С. Виготський наголошував на важливості новоутворень дитини раннього віку, тобто зміні провідної діяльності на предметно-маніпулятивну, розвитку мовлення, формуванні самостійності та самоусвідомлення, котрі обумовлені головним принципом соціальної опосередкованості.

Ранній вік низкою дослідників (Л. І. Божович, Л. С. Виготським, Р. Заззо, О. В. Запорожець, О. М. Леонтьєвим) розглядається в якості особливо відповідального періоду розвитку дитини. Саме у цей час проходить закладення основних особистісних механізмів, виникнення першої моделі світу – тобто системи уявлень про навколишній світ [6; 13; 17].

Ряд дослідників, котрі вивчали дитинство (зокрема, Л. С. Виготський, В. В. Зеньковський, В. С. Мухіна, Д. Б. Ельконін) посилаються на «неповторність, особливу значущість» цього періоду для усього подальшого розвитку людини. Згідно з М. Д. Левітовим, «Маленька дитина за своєю психікою в більшій мірі уявляє собою мало систематизоване сполучення різних фрагментів психічних станів, психічний розвиток виявляється в тому, що поступово стається переростання психічних станів у риси особистості» [9].

Дослідженнями цієї проблеми продемонстровано, що психічні стани дитини раннього віку можуть бути схарактеризовані легкістю виникнення, змінами і схильністю до зовнішнього впливу (соціального впливу). Було встановлено, що психічні стани – це відображення переживань, відношення до значимих речей, явищ, людей та дій для конкретної дитини у певній ситуації (емоційно-безпосереднє переживання змістовної частини ситуації).

Психічні стани дитини напряму пов’язані із здійсненням нею певної діяльності. З одного боку, це сигнал про успіх чи невдачу дитини з оволодіння діяльністю, а з іншого – психічний стан дитини визначається діяльністю (згідно з працями Є. Власової, Т. Л. Телегіної, М. П. Пігаревої). Також ці дослідження стверджують, що надмірна інтенсивність і подовженість у часі цих станів у дітей можуть стати причиною змін в організмі. Отже, психічні стани визначають загальний фон здоров’я і самі є залежними від нього [9; 17].

Дослідження О. В. Запорожця, А. Д. Кошелевої, Я. З. Неверовича встановлюють, що дитина у ранньому віці лише навчається усвідомлювати, у якому саме емоційному стані вона перебуває та причини його виникнення. Я. З. Неверович, під час харатеристики емоційних станів дитини зазначає, що вони можуть бути занадто різними за силою, подовженістю, стійкістю, глибиною протікання, послідовністю, усвідомленістю; можуть бути спричинені різнорідними чинниками: окремі фізичні подразники, складні умови певного виду діяльності, відношення інших людей – однолітків чи дорослих [21].

С. М. Бондаренко, Є. С. Жаріковим, Л. А. Кітаєв-Смиком, І. М. Павловою, Я. Рейковським, Т. Смолєвою та низкою інших дослідників було наголошено на формуючій функції емоційних психічних станів – впливу на становлення особистості, її характер, особливості майбутньої поведінки [60].

С. Л. Рубінштейном була підкреслена регулююча функція психічних станів, які шляхом пристосування та адаптації вольових функцій зумовлюють тонус, темпи діяльності і її настрій [40].

Г. Г. Шпет у праці «Введення в етнопсихологію» стверджував, що засвоєння культури дітьми відбувається виключно в процесі переживань, тобто не кожного спілкування чи передачі фактів, а лише тієї, що здатна викликати емоційний відгук у дитини, сприяти її розвитку та засвоєнню нових знань. Національна та культурна ідентичність, на думку дослідника, відбувається у ході емоційного ототожнення малюка з власним народом і його культурою,

причому це ототожнення проходить у ході засвоєння не стільки знань, скільки переживань, тобто відношення оточуючих до цих знань [4].

Сучасні експериментальні дослідження, що стосуються окремих питань формування та розвитку емоційної сфери дитини раннього віку та їх значення у соціальному вихованні спираються на фундаментальні роботи з дослідження особистісної та емоційної сфери людини.

У межах процесу становлення (формування) емоційної сфери в рамках соціальної взаємодії індивіда з навколишнім світом, то слід зазначити, що до особливостей емоційної сфери дитини раннього віку можна віднести: від 12го місяця життя розвивається самосвідомість і починається усвідомлення власних емоційних реакцій; невдоволеність з приводу обмежень, що виникають за розширення автономії. Зазначеними новоутвореннями обумовлюються такі особливості оцінювання та усвідомлення себе, як наявність в експресії сорому, гордості та сором'язливості. Покращується розуміння мови і мовленнєвих висловлювань власного стану. Набуття вказаних форм поведінки надає дитині можливість поступово навчитись передбачувати різноманітні переживання стосовно різних людей, покращити розуміння емоціного вираження інших та їх значення, засвоїти ранні форми емпатії та соціально спрямованих дій [25].

Згодом, у віці 2,5 років, на основі раніше засвоєної символіки відбувається полегшення емоційної регуляції, проте водночас ця ж символіка може засмучувати. Розширюється коло спілкування, що сприяє розширенню спектру оцінки й усвідомлення власних почуттів і того що їх викликає. Дитина починає засвоювати «удавану» експресивну поведінку в іграх та жартівливих розмовах, поступово приходить розуміння того, що удаваний вираз обличчя може ввести в оману інших щодо власного емоційного стану. Все вищезазначене сприяє комунікативному розвитку, покращує розуміння дитиною соціальної взаємодії і очікуваної від неї поведінки. За нормального розвитку стосунків з однолітками поступово відбувається розвиток емпатії та соціально спрямованої поведінки [15].

М. Ейнсворт у у своїх працях досліджувала об’єктивні методи вивчення характеру прив’язаності. Нею була виділена шкала «Безпека – тривога», а також розроблено «тест дивної ситуації», який протягом багатьох років був основним інструментом для діагностики характеру прив’язаності між 12-м та 18-м місяцями життя [19].

Проблему розвитку емоційної сфери досліджував Г. М. Бреслав. Він вивчав емоційні особливості розвитку особистості у дитинстві. Було проведено ретельні дослідження щодо емоційної регуляції спілкування дошкільнят, результати яких дозволили робити висновок про те, що переважній більшості батьків не вистачає знань щодо індивідуальних та особистісних якостей своїх дітей. Як результат, це значною мірою обмежує можливість продуктивного міжособистісного спілкування, дефіцит якого має дуже несприятливі наслідки для формування особистості дитини. У подальших дослідженнях було виявлено таку особливість дітей, як нездатність до емоційної децентрації, тобто нездатність дитини уявити бажання іншої людини. Таким чином, зазначене дослідження дозволило здійснювати раннє діагностування несприятливих варіантів формування особистості на основі дослідження характеру емоційної регуляції основних видів діяльності. Також завдяки дослідженням було емпірично встановлено взаємозв’язок між загальними порушеннями емоційної регуляції й аномальними варіантами особистісного розвитку [6].

На ранніх етапах розвитку мови дослідниками відмічається її специфічний емоційний зміст [59]. Першими усвідомленими словами дитини є або висловлення афектів, або ж знак певного бажання [6]. Це свідчить про конструктивну участь емоцій у народженні мови як найважливішого новоутворення дитинства.

Принципово важливим є той факт, що у немовлят емоційна зафарбованість носить проникний характер, а на другому і третьому роках емоційна регуляція набуває уже конкретного і ситуативного характеру; тим самим відображається результативність предметних дій дитини.

У дошкільному віці розвиток емоційної сфери має тісний взаємозв'язок самосвідомістю, її зародженням. Приблизно у віці 2 років дитина починає розпізнавати себе у дзеркалі – це є найпростішою первинною формою самопізнання. Згодом дитина починає називати на ім'я у третій особі. Первинна самооцінка – усвідомлення не лише власного «Я», але й надання самооцінки проявляється ближче до трирічного віку. Це суто емоційне утворення, у якому немає раціональних компонентів. Основою його є потреба дитини у емоційній безпеці прийняття, тому самооцінка завжди максимально завищена [13].

Усвідомлення власного «Я», самооцінки, а також поява особистих дій спонукають дитину до нового рівня розвитку. Розпочинається перехідний період – криза 3 років.

На основі викладеного можна узагальнити, що ознайомлення з наявними теоріями виникнення і розвитку емоцій, незважаючи на деякі розбіжності, майже всі дослідники одноголосні у питанні сприйняття, яке у ранньому віці є домінуючим і завжди є афективно забарвленим.

Емоції посідають важливу роль е житті дитини. Вони сприяють пристосуванню дитини до умов певної ситуації. Наприклад, коли дитина бачить велику собаку, вона відчуває страх, що спонукає її здійснювати певні дії для уникнення небепеки. Коли дитина відчуває смуток або гнів – це означає, що у неї не все добре. Коли відчуває радість – виглядає щасливою. Емоції дитини є своріднім сигналом дорослим про її стан.

Формування здатності і навичок правильного розпізнавання емоційних станів іншої людини відбувається у ранньому дитинстві. Це важливий фактор для формування стосунків з людьми, оскільки зазначені здібності, закріпившись за період дитинства, у подальшому призводять до адекватного сприйняття інших людей.

Дитина висловлює свої емоції більш бурхливо і безпосередньо, якщо порівнювати з дорослими. Причиною виникнення будь-яких переживань дитини є її взаємовідносини з іншими – дорослими і дітьми.

1.2. **Особливості емоційного розвитку у дошкільному віці**

Емоційний розвиток немовляти. Здатність до емоційних переживань починає проявлятися відразу після появи немовляти на світ. Як свідчать спостереження, перші емоції є негативними, вони виникають під дією різноманітних подразників для новонародженого: яскраве світло, дотик одягу до тіла, гучні звуки. Негативні переживання переважатимуть протягом перших тижнів життя, вони мають фізіологічні причини. Через крик, плач, рухові реакції емоціями здійснюється захисна функція, подається сигнал про певне неблагополуччя малюка: відчуття голоду, хвороба, хоче спати тощо. Емоційне благополуччя дитини залежить від уважності та рівня догляду дорослих.

Вдоволення всіх потреб організму дитини сприяє швидкому росту, збільшенню періоду активності порівняно зі сном. У періоди активності малюк постійно контактує з дорослим, який розмовляє з ним, посміхається. Дорослий – це особливо значущий фактор оточення дитини, його поява у полі дитячого сприйняття викликає у малюка пожвавлення, увагу, а згодом і першу посмішку. Поступово реакції малюка у віці до трьох місяців ускладнюються, охоплюють не тільки обличчя, а й руки і ноги. Система таких емоційних реакцій Н. Л. Фігуріним та М. П. Денисовою називається комплексом пожвавлення.

Найбільш сильним і важливим джерелом переживань дитини виступають її стосунки з іншими людьми. Якщо з боку дорослих дитина відчуває ласкаве ставлення, увагу, то у неї переважатиме бадьорий і життєрадісний настрій, вона відчуватиме впевненість, захищеність, що сприятиме нормальному розвитку особистості, виробленню позитивних якостей, доброзичливого ставлення до оточуючих. Варто зазначити, що дитина гостро відчуває як ласку, похвалу, так і розчарування, несправедливість.

Коли у сім’ї батьки не приділяють достатньо уваги позитивним емоційним контактам з малюком, вважають необхідним реагувати виключно на

негативні емоційні прояви дитини, зазвичай малюк виростає вередливим і плаксивим.

Дитина не лише сприймає направлені на неї емоції дорослого, але й переймає його емоційний стан. Наприклад, якщо мама вічує роздратування, то висока ймовірність того, що малюк плакатиме; якщо мама змучена і виснажена – то малюк буде тривожним, буде погано спати і не цікавитеметься навколишнім. Певне ставлення малюка до навколишнього світу формується під впливом дорослого. Якщо дорослі надмірно охороняють дитину від зовнішнього світу, намагаються викликати у неї страх всього нового і невідомого, то це значною мірою знизить пізнавальну активність малюка, і на зміну зацікавленню оточуючими у дитини виникнуть страх і підозра, недовіра, прагнення уникнути контакту. Малюк починає остерігатися сторонніх людей у віці 8-ми місяців, а при уважному ставленні до нього це проходить приблизно у віці 1,5-2 років.

Бурхлива радість і захоплення виникають у дитини після перших вдалих спроб захопити й втримати предмет, робити певні маніпуляції з ним. Дитина проявляє підвищену увагу і зацікавленість до нових іграшок, якщо виявить у них якісь нові риси, властивості.

Коли малюк досягає шестимісячного віку, то починає спілкуватися з дорослими у ситуативно-діловій формі. Радість у дитини викликають дії з предметами та іграшками, продемонстрованими дорослим. Трохи згодом дитина залюбки приймає участь у предметних діях дорослого, діє разом з ним. До кінця року дитини починає відчувати смуток, якщо не вдалося отримати очікуваний результат від дії з предметом. Під час вираження негативних емоцій, малюк, як правило, адресує їх дорослому в якості заклику на допомогу. Коли дитина відчуває біль від деяких дій з предметами, то реакціє стають невдоволення та плач. Малюк починає уникати взаємодії з предметами, які раніше викликали негативні переживання.

У процесі маніпуляцій з предметами дитина пізнає навколишній світ, розвиває свої пізнавальні процеси, котрі нерозривно пов’язані з її емоційним

життям. Дуже важливою для розвитку пізнавальної активності дитини є реакція на нове, їх емоційна забарвленість і інтенсивність. Сенсорна активність як реакція на нові подразники, які проявляються з перших місяців життя, наприкінці першого року життя супроводжується виразним подивом.

До кінця 1-го року у малюка формується здатність емоційно відгукатись на негативні переживання інших. Наприклад, ситуація, коли двоє хлопчиків граються машинками, і один з них хоче погратися машинкою іншого, вириваючи її з рук ровесника. Звісно, малюк, у якого забрали іграшку, починає плакати. Перший хлопчик дивується і злякано дивиться на плач ровесника кілька секунд, потім повертає йому машинку. Виникнення здатності проявляти співчуття і симпатію до інших відбувається на основі наслідування дорослих, тому без наявності відповідного прикладу її формування неможливе.

Отже, до особливостей емоційного розвитку немовляти можна віднести:

- вроджена здатність дитини до емоцій починає проявлятися відразу після народження у формі негативних переживань;
- любов і турбота дорослих – це джерело позитивних переживань дитини, які пов’язані з благополуччям її організму, а також із вдоволенням потреб у спілкуванні;
- коли дитина починає вчитися маніпулювати предметами, то у неї виникають як позитивні, так і негативні емоції (залежно від результатів, успішності маніпуляцій);
- до кінця першого року реагування на нові подразники супроводжуватиметься подивом, здивуванням як першою інтелектуальною емоцією;
- дитина переймає емоції близьких людей, і на їх основі виникають перші прояви симпатії, а також співчуття.

Емоційний розвиток у ранньому дитинстві.

Емоціям відведена значна роль у забезпеченні психічного благополуччя дітей раннього віку. Оскільки дитина ще не володіє своїми емоціями, не вміє ними

керувати і стримувати їх небажані прояви, то уся її активність буде емоційно виразною, забарвленою позитивними або ж негативними переживаннями. Дорослий коригує емоційне життя дитини, наприклад, коли вона засмучена, то може підбадьорити чи переключити на інше заняття; якщо втомлена, дратівлива, занадто бурхливо виявляє емоції – то це свідчить про те, що нервова система перезбуджена, і є потреба у відпочинку, отже, дитину варто заспокоїти і вкласти спати.

Оволодіваючи предметно-маніпулятивними іграми, дитина робить цю діяльність джерелом різноманітних переживань. Відчуває радість, коли дію вдається виконати, причому у грі використовують різні цікаві для дитини предмети. Засмучується, якщо дію з предметом здійснити не вдалося. У цьому віці виникають уподобання з-поміж іграшок. Серед них є такі, якими дитина грає постійно, часто і довго. У дитини виникають мотивувальні уявлення, і наслідком цього стає реакція у вигляді суму або навіть плачу на відсутню улюблену іграшку. Подібна реакція спостерігаються, коли іграшку забули або загубил.

Негативні емоції дитини часто мають зв’язок з проявами кризи трьох років, коли спілкуванням з дорослими побудоване неправильно. Дитина може уникати контактів з дорослим, замикатися, коли їй не дають простір для виявлення ініціативи у ігровій діяльності, предметних діях, коли забороняють самостійно виконувати деяку дію у побуті.

Прояв вищих почуттів з часом стає все більш виразним. З-поміж них під час здійснення побутової діяльності (наприклад, залучення до дотримання певного порядку у своїй кімнаті, до наведення ладу у своєму одязі, іграшках) у дитини починає формуватися уявлення про красиве і некрасиве, яке супроводжується естетичними переживаннями. Коли у кімнаті все прибрано і знаходиться на своїх місцях – то дитині це подобається. Формується розуміння, що красиво і охайно виглядати можна лише за умови догляду за своїм обличчям, волоссям, одягом, взуттям.

Здатність дитини до виконання певних предметних дій, у тому числі пов’язаних з дослідженням предмета, сприяє зміцненню переживань, пов’язаних із пізнавальним процесом. Подив, характерний для немовляти, набуває характеру допитливості, що пов’язано із пізнанням (дослідження предмета, постановка питань).

Характерне для дітей раннього віку – це нові переживання, які пов’язані з іншими дітьми. Наприклад, багато дітей переживають сильні ревнощі, коли у сім’ї з’являється ще одна дитина. Досить часто це почуття виражається чере агресію, коли старша дитина намагається образити меншу. Трапляється, дитина починає вередувати, плакати без приводу, не слухається. Щоб завбачити таким емоційним розладам, батьки мають формувати у дитини позицію старшої, ставитися до неї з увагою, проявляти любов, пояснювати дитині зміни, що відбулися у родині.

Відносно однолітків у дітей починає проявлятися суперництво, елементи заздрості, ревнощі, які також мають усуватися дорослими через організацію спільної діяльності дітей на засадах співпраці та взаємодопомоги.

У цьому віці діти гарно сприймають і розуміють настрій близьких, любов та симпатія до них набуває нових форм. У дитини формується вибіркове ставлення до дорослих, яке залежить від їх емоційного портрета, складеного у процесі спілкування. Зростає її здатність до розуміння слів, якими дорослі виражають свою оцінку, їх аргументи (наприклад, погано, бо забруднився, або посварився з товаришем). З часом дитина добре розрізняє зміст оцінок типу «добре» і «погано».

Під впливом дії позитивних і негативних оцінок у малюка починає формуватися почуття сорому, яке має зв’язок з усім минулим досвідом взаємодії дитини з оточуючим. Це почуття – прояв дитячого самолюбства, почуття гордості та власної гідності.

Отже, особливості емоційного розвитку в ранньому віці характеризуються наступним чином:

- емоційну сферу життя дитини насичують глибокі, інтенсивні, позитивні та негативні, слабо керовані переживання, якими забарвлена вся активність малюка;
- переживання дитини повинні бути скерованими дорослими, які мають попереджати негативний вплив на стан нервової системи, уникати перезбудження;
- головне джерело дитячих емоцій – предметно-маніпулятивна гра, комунікація з дорослими та з ровесниками;
- емоції починають здіснювати функції;
- вплив виховання спонукає до більш виразного прояву вищих почуттів – естетичних, інтелектуальних, моральних;
- розвиток емоцій дитини має якісний вплив на відносини з дорослими, відіграє важливу роль у особистісному розвитку – поява прагнення до схвалення, орієнтації на оцінки дорослих, пов'язані з бажанням не відчувати сорому, приниження власної гідності.

Емоційний розвиток дітей у віці 3 – 7 років.

Почуття дитини у віці 3-4 років, незважаючи на яскравість, є дуже ситуативними і нестійкими. Дитина ще не може тривалий час співчувати і піклуватися про інших, навіть про рідних людей.

Так само нетривалими є почуття молодших і середніх дошкільників стосовно однолітків. Переважно, вони дружать по черзі з багатьма дітьми, і це залежить від обставин. Основа такої дружби – це не стійке ставлення до однолітків, а гра поруч або ж сусід за столом.

З плином часу почуття дитини стають все більш глибокими і стійкими. Старші дошкільнята здатні виявляти справжню турботу про близьких людей, намагаються відгородити їх від хвилювань та засмучень. Все більш типовою стає постійна дружба з однолітками, хоча досить часто бувають прояви і дружби по черзі. Умовою виникнення стає вже не зовнішня ситуація, а взаємна симпатія дітей, позитивне ставлення до їх якостей.

Діти у віці трьох років здатні радіти, коли їх хвалять дорослі, засмучуватися, коли їм докоряють, переживати почуття гордості чи сорому залежно від оцінок дорослих. Проте ці переживання відносяться не до вчинків, а до оцінок інших людей. Наслідком засвоєння норм і правил поведінки, формування самооцінки стають переживання дитини щодо виконання чи навпаки, невиконання цих норм, переживаючи почуття радості, гордості чи смутку, сорому (залежно від обставин).

Важливий новий факт емоційної сфери дошкільника – це переживання щодо того, як можуть відреагувати дорослі на певні його дії та вчинки (що скаже мама?, тато буде сваритися). Саме таким способом емоції дошкільника залучаються до внутрішніх механізмів забезпечення співпідрядності мотивів в якості їх важливого компоненту.

Вищі почуття – це неодмінна ознака особистості, вони зазнають значного прогресу.

Вищими почуттями називаються такі емоційні процеси, з допомогою яких виражається цілісне ставлення до світу, людей, відображається моральнау позиція особистості.

Один з найбільш важливих елементів системи вищих почуттів – це гуманні почуття. До цих почуттів відносять переживання, у яких виражається ставлення до людей, визнається їх самоцінності, права і свободи. Їх джерело – це взаємовідносини з близькими людьми, доброзичливість, увага, турбота, любов дорослих.

Справжня школа таких почуттів для дошкільників – це сюжетнорольова гра. У такій діяльності виникає потреба розуміння інших, врахування їхніх позицій, інтересів, настрою, бажань. Виконання ролі кожним з дошкільників та співвідношення ролей побудовані на основі певних моральних уявлень про правильні способи поведінки. Дитина розвиває власне почуття відповідальності за свою ділянку роботи: наприклад, якщо виконавець ролі лікаря постійно вибігатиме з «кабінету», то пацієнти залишаться без допомоги; а якщо продавець їстиме цукерки, то їх може не вистачити

покупцям. Отже, саме завдяки ігровій діяльності діти краще усвідомлюють моральні норми, в їх свідомості проходить формування установки на їх глибше пізнання.

Оволодіваючи нормами поведінки, дитина отримує нове джерело розвитку моральних почуттів, тобто переживань, в яких проявляється ставлення до подій суспільства та до їх учасників, а також до себе. Тепер переживання породжуються думками дорослих та однолітків про дошкільника.

Саме за період дошкільного віку вищими моральними почуттями поглиблюються почуття гордості та самоповаги, які сприймаються як вдоволення від усвідомлення досягнутого успіху, першості у деякому виді діяльності, повага до себе. До семи років ці почуття мають трансформуватися у індивідуальні стійкі прояви особистості дошкільника. Деякі діти мають сильніше розвинуте почуття гордості, самоповаги і вони не допускають приниження з боку дорослих і однолітків, інші, їм на противагу, постійно перебувають під впливом, вони нездатні і навіть не прагнуть дати відсіч кривднику. Отже, почуття гордості і самоповаги – це важливий емоційний компонент самооцінки дитини, який впливає на мотивацію поведінки.

На 3-му році життя відбувається зародження морального почуття обов'язку. Малюк виконує вимоги дорослого, не усвідомлюючи їх змісту та не розуміючи наслідків його вчинків для інших. Дитиною лише фіксуються і нагромаджуються первинні моральні уявлення, такі як «можна», «не можна», «добре», «погано», відбувається їх співвіднесення зі власними діями. Емоційні реакції на позитивні і негативні аспекти вчинків дорослих все ще лишаються нестійкими.

Отже, особливостями етичних почуттів дошкільника можна назвати:

- етичні почуття дошкільника є важливою складовою його емоційної сфери, свідчать про його особистісний розвиток;
- етичні почуття є основою емоційної позитивної спрямованості на іншу людину;

- у розвитку етичних почуттів чільне місце мають комунікація та спільна діяльність дитини з дорослими та з ровесниками;

- спочатку етичні переживання виникають після впливу вимог дорослих, а вже наприкінці дошкілля вони є наслідком засвоєння моральних норм.

Розлади емоційної сфери дошкільника.

Емоції дитини мають нерозривний зв'язок із її внутрішнім світом та різноманітними соціальними ситуаціями, розуміння та переживання яких викликає у неї певні емоційні стани. Причини емоційних розладів є складними. Однак їх джерелом, як правило, виступають особливості спілкування, в першу чергу, з дорослими, в другу – з ровесниками. Наслідком порушення соціальних ситуацій (зміна режиму, способу життя тощо) може стати виникнення стресового стану у дитини, афективні реакції, страх. Це є причиною поганого самопочуття дитини, тобто її емоційного неблагополуччя.

Афектом називають короткочасне бурхливе нервове збудження, яке супроводжується різкими руховими проявами, змінами у діяльності внутрішніх органів, втратою сили волі над власними діями та бурхливим проявом емоцій.

Зазвичай афект зумовлюється слабкістю гальмування у корі головного мозку, і тому збудження дитини може переважати над гальмуванням. Нездатність дитини приборкати бурхливий прояв позитивних емоцій може навіть спричинити негативні емоції, коли таке трапляється, бурхливі веселощі закінчуються плачем та сльозами.

Розвиток емоцій та почуттів зазнає впливу вікових етапів і кризи особистості. Новоутворення, котре виникає як наслідок на потреби дитини, містить емоційну компоненту та є центральним для певного віку. Якщо поява нових потреб наприкінці одного з етапів не продовжилась їх задоволенням або придушенням, то у дошкільника розпочинається стан фрустрації.

Фрустрацією називають таких психічний стан людини, що зумовлений непереборними труднощами на шляху досягнення мети або задоволенням власних потреб та бажань.

Прояв фрустрації зазвичай вілбувається у формі агресії або депресії. За стану агресії дитина переживає гнів, лють, прагне фізично розправитися з противником; коли у неї депресія, то дитина буде пасивною і пригніченою. Якщо у своїх малюнках дитина починає зображувати себе у важких ситуаціях або ж постійно малює страшні сни – це перший сигнал її емоційного неблагополуччя. Воно може бути спричиненим невдоволеністю дитини спілкуванням з дорослими (найчастіше – батьками) та однолітками, розладами всередині сім'ї.

До симптомів фрустрації відносять тривожно-песимістичні очікування, невпевненість дитини, почуття беззахисності, іноді страху, що, ймовірно, пов'язане з негативним ставленням дорослого. Все зазначене сприяє виробленню у дитини впертості та небажання підкорятися вимогам батьків, тобто появі серйозного психологічного бар'єру між дитиною і дорослими.

Страх – це такий негативний емоційний стан, який виникає у ситуаціях уявної або реальної загрози біологічному або соціальному існуванню людини, направлений на джерело цієї ситуації.

Страх, його виникнення залежать від таких чиннників, як життєвий досвід дитини, рівень розвитку самостійності, уяви, емоційна чутливість, хвилювання, тривожність, сором'язливість, невпевненість. Частіше за все вони зумовлені болем та інстинктом самозбереження. Залежно від ситуації, ступеня її небезпеки та індивідуальних особливостей людини страх може бути різної інтенсивності: починаючи від легкого побоювання і аж до жаху, який повністю паралізує рухи тіла і відбирає мову.

Страхи бувають конкретними і символічними. Конкретні страхи – це емоції, які виникли у ситуації, коли небезпека пов'язана з конкретними предметами, істотами чи явищами навколишнього світу. У трирічному віці дитина уже перестає побоюватись конкретних людей, тварин чи предметів тощо. У

дитини зменшується кількість конкретних страхів, але їм на зміну приходять страхи символічні.

Символічний страх – це переживання стану або ситуації загрози безпосередньо до предмета; загрозливою вважається ситуація невизначеності чи фантазії.

Невиправдане суворе ставлення дорослого, неадекватні засоби виховання перенапружують нервову систему дитини і створюють сприятливу основу для появи страхів. До цього можуть призвести погрози, суворі покарання, штучне обмеження рухів, зневага до інтересів і бажань дитини тощо. Постійне залякування викликає у дітей безсилля, нездатність міркувати, з'являється стан тривожності. Виникнення дитячих страхів може бути спричиненим ще й страхами матері. Вона пам'ятає власні дитячі страхи, і мимовільно хоче відгородити малюка від них. Саме таким неусвідомленим чином відбувається формування тривожних почуттів і спадкових страхів.

Для того, щоб подолати дитячі страхи, дорослий має ближче й уважніше спілкуватися зі своєю дитиною, брати участь у тій діяльності, що лякає дитину, наприклад, треба разом увійти до темної кімнати.

Отже, негаразди в емоційній сфері дитини дошкільного віку спричиняють негативний вплив на формування особистості. Для профілактики розладів емоційної сфери дошкільника необхідно дотримуватися нормативних вікових показників спілкування дитини з дорослими та її ровесниками. Коли у дитини дошкільного віку відсутнє нормальне спілкування з дорослими та однолітками, то це призводить до апатії, пригніченості, байдужості. Якщо дитина залежить від батьків невідповідно своєму вікові, то це може породити страх самотності, зробити дитину невпевненою та безініціативною. Страхи дошкільників стають хворобливими, коли дорослі неправильно ставляться до цих страхів. У спілкуванні з однолітками емоційні розлади проявляються, перш за все, у нездатності дитини до спільних дій, а також у відсутності бажання спілкуватися.

РОЗДІЛ 2
ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Особливості розвитку емоційної сфери дошкільника

Важливий показник емоційно-соціального розвитку дошкільника, його повноцінного особистісного росту – переживання знаходяться у відповідності з реальними життєвими подіями та ситуаціями. Завданням педагогів є окультурення соціальних почуттів як стосовно їх активного вираження, так і уміння стримувати імпульсивні пориви. Педагогічні зусилля повинні бути спрямовані на ознайомлення дошкільнят з азбукою людських емоцій, розвиток культури прояву почуттів, адекватної реакції на події у житті. Необхідно організовувати роботу по трьом напрямках розвитку емоційної сфери, що зумовить гармонійний розвиток особистості дошкільника:

1. розвивати вміння розпізнавання основних емоцій на основі характерних зовнішніх ознак (від загального до тонко розрізненого сприйняття; визначати емоційні стани, переживанння – як свої, так і інших людей);
2. освоювати, розширяти та збагачувати репертуар соціальних форм прояву своїх почуттів – як свідчення поступового розвитку соціальних емоцій;
3. освоювати елементарні форми вербалізації власних переживань, настрою, стану та аналізувати чинники, що їх викликали.

Педагогу важливо наповнити життя дітей у закладі дошкільної освіти такими психологічними ситуаціями, за яких знання про моральні норми будуть емоційно проживатися. Дітям надають необхідну інформацію, вони отримують досвід проживання емоцій для створення власного фонду емоцій, з допомогою якого вони у подальшому зможуть орієнтуватися між власними почуттями та почуттями оточуючих. Діти зможуть зрозуміти розподіл емоційних проявів на негативні та позитивні, навчатимуться розпізнавати

почуття та вчинки. Діти усвідомлять, що поганих почуттів не існує, а є погані вчинки.

Основна форма корекційної роботи з дошкільнятами – це курс спецзанять, які мають на меті емоційне втілення у заданий образ, ототожнення з ним, імітацію різних емоційних станів. Основними типами педагогічного регулювання розвитку емоційної сфери дітей на корекційних заняттях є навчально-корегуючий, направлено-корегуючий і напрямний типи.

1. Навчально-корегуючий тип регулювання можна охарактеризувати наступним чином:

• Орієнтація на розвиток виразної моторики дітей дошкільного віку – розвивають вміння активної передачі емоційних станів за допомогою засобів міміки та пантоміміки. Педагог прагне допомогти дітям оволодіти умінням розуміти власний емоційний стан, розрізняти різноманітні емоції дорослих та дітей, виражені мімікою, пантомімою, інтонаціями мовлення.

• Педагог у своїй професійній діяльності використовує групові та індивідуальні бесіди щодо засобів емоційної виразності образу у музиці, літературі, фотографіях, книжкових ілюстраціях. Він обирає доступні дітям види діяльності – гру, імітацію, малювання. Педагогом здійснюється демонстрація мімічних, пантомімічних та інтонаційних засобів втілення образу, а також внесення поправок до процесу виконання дитиною дій.

2. Направлено-коригуючий тип відрізняється такими рисами:

• Педагог орієнтований на розвиток у дітей свідомого включення до процесу імітації, вибору засобів для досягнення виразного образу.

• Стимулювання самостійного пошуку засобів виразності для передачі образу.

• Спрямованість участі дорослих на розвиток вміння здійснювати аналіз невербальних засобів емоційного втілення, які використані самою дитиною та іншими дітьми.

3. Для напрямного типу педагогічного регулювання характерні:

- орієнтування на розвиток у кожного з дошкільників індивідуальних способів емоційного самовираження у ході ігровій діяльності;
- стимулювання дитини до творчості та прояву ініціативності.

Зазначена типологія – це загальний підхід до емоційного розвитку та корекції емоційних порушень у дошкільному віці.

Організовуючи спеціальні заняття з ознайомлення дітей дошкільного віку з емоційною сферою, слід передбачити розподіл на підгрупи. Бажано, щоб склад підгруп не був сталим, тоді діти матимуть більше можливостей для взаємодії між собою. Важлива умова ефективного проведення занять такого типу – добровільна участь дошкільників у них.

Провідний метод корегування порушень емоційної сфери дошкільників – це імітування дітьми різноманітних емоційних станів. Значимість такого методу можна обумовити низкою особливостей:

1) активність у мімічних і пантомімічних проявах допомагає запобігти переростанню деяких емоцій у патологію;

2) робота м’язів обличчя й тіла забезпечує активну емоційну розрядку;

3) у дітей за довільного відтворення виразних рухів відбувається пожвавлення відповідних емоцій, можуть виникати спогади про більш ранні переживання, що дозволяє віднайти першопричину нервової напруги дитини та нейтралізувати її реальні страхи;

4) з огляду на сензитивність дошкільного віку для емоційного розвитку, імітування дітьми різноманітних емоційних станів розширює їхню систему знань про емоції, надає можливість на власні очі пересвідчитися у вираженні різноманітних настроїв, переживань конкретними позами, жестами, мімікою, рухами. З допомогою цих знань дошкільники більш грамотно орієнтуються у власних емоційних станах та емоціях оточуючих людей;

5) імітування емоційних станів не лише розширює уявлення дітей про емоції, навчає їх розрізняти та розуміти, а ще й активізує емоційний словник дошкільнят, оскільки під час освоєння значень слів, якими позначають емоції, дітьми виділяються не істотні ознаки, на основі яких формуються

видові узагальнення, а ситуація, за якої ця емоція виникла, власні дії в ній, емоційні переживання;

6) імітування емоційних станів розвиває стійкість, концентрацію, переключення уваги, що сприяє формуванню у дітей довільної регуляції поведінки;

7) імітування здійснює важливу функцію соціально-емоційного розвитку дитини: з її допомогою будують образ іншої особи і, водночас, будуються і поглиблюються уявлення дитини про себе.

Згідно з теорією соціального навчання, імітація є ключовим процесом соціалізації, спосіб оволодіння дитиною поведінкою, яка є адекватною, схваленою у її соціальному оточенні.

Отже, імітування дітьми різноманітних емоційних станів має вплив на їх самопочуття, створює певний емоційний настрій, сприяючи розвитку психомоторики, довільної регуляції поведінки. Тобто, це основний метод корегування емоційних порушень дошкільнят.

Робота з емоційною сферою дитини-дошкільника вимагає від педагога дотримання правильної стратегії поведінки.

Стратегія поведінки педагога. Під час вибору способу впливу на дитину, до педагога висуваються такі вимоги:

- Усвідомлення, що емоції є провідним психічним процесом у дошкільному віці, так званим містком, що з’єднує внутрішній світ дитини із зовнішніми подіями.
- Позитивне оцінювання емоційності як наданої дитині природою чутливості.
- Урахування індивідуальних особливостей емоційної сфери кожного дошкільника (вразливості, глибини почуттів, стійкості станів, емоційного досвіду).
- Диференціація проявів емоційного неблагополуччя: хворобливої подразливості, депресивних станів, страхів, фобій, неврозів, тривожності, швидкої втомлюваності нервової системи.

- Розуміння походження різноманітних форм емоційного неблагополуччя дитини, відноситися до них серйозно.
- Підбір індивідуального підходу до емоційно неблагополучних дітей.
- Спонукання дітей до щоденної фіксації свого емоційного стану за допомогою відповідних поміток та його пояснення.
- Залучення родини до зазначеного напряму педагогічної діяльності. За допомогою оціночних суджень підносити її в ранг найбільш вагомих для повноцінного розвитку дитини.
- Включення до плану напряму роботи, пов’язаного із вихованням у дошкільників емоційної культури. Використання різноманітних форм діяльності: образотворчої (навчання передавати стан кольором, формами, лініями, композицією); музичної (прослуховування та впізнавання мелодій, пов’язаних з певним переживанням людини); літературної (складання розповідей про різноманітні людські стани та настрої).
- Оцінювання результатів діяльності дитини, особливо навчальної, з урахуванням її емоційного стану, наявності чи відсутності зацікавленості до певного виду діяльності; ставлення до конкретного дорослого як до носія вимог та експерта досягнень.

Отже, розвиток емоційної сфери особистості, її емоційної зрілості, переживань та почуттів, ще на перших роках життя, є важливим завданням педагогіки, оскільки емоційне ставлення до навколишнього світу спричиняє цілі, для досягнення яких будуть використовуватися раніше здобуті дитиною знання і вміння. Здатність емоційно переживати проявляється одразу після народження, а дошкільне дитинство вважається найбільш сенситивним періодом для емоційного життя. Перші шість років закладають основу для розвитку емоційно-почуттєвої сфери людини як запоруки її нормального психічного розвитку та гарантій розвитку гармонійної особистості.

Повноцінний емоційно-ціннісний розвиток дошкільників вимагає від педагогів знання не лише індивідуальних особливостей розвитку кожної

дитини, а ще й особливостей розвитку емоційної сфери на кожному віковому періоді.

Процес корегування емоційної сфери дитини-дошкільника досить важкий і тривалий за часом. Досягти позитивного результату можна лише в реультаті систематичної всебічної роботи у цьому напрямку. Розвиток дитячих емоцій, створення умов для отримання якомога більшої кількості позитивних емоційних переживань дитини під час ігор в колективі, спілкування, творчості, навчання дитини регулюванню власної поведінки під впливом емоцій, знаходженню оптимального виходу з конфліктної ситуації дають можливість досягти того, що дитина буде отримувати задоволення від комунікації з однолітками та дорослими, позитивні навички спілкування перейдуть у звичку, зросте віра дитини у власні сили.

2.2. Засоби впливу на емоційний розвиток дітей дошкільного віку

Сьогодні, незважаючи на турботу про фізичний та пізнавальний розвиток дитини, дорослі часто забувають про значення емоційноособистісного розвитку, що має безпосередній зв’язок із психологічним і соціальним благополуччям дошкільника.

Коли у дітей спостерігається недостатня сформованість вмінь диференціації та опису власних емоцій, а також висловлення свого емоційного стану соціально прийнятним способом відносно оточуючих і близькимх. З огляду на це виникають конфлікти всередині групи дітей, а також у міжособистісних внутрішніх сімейних стосунках. Спостерігається поява внутрішньоособистісних проблем у дошкільників, які переходять у тривожність, гіперактивність, сором’язливість, агресивність, замкнутість тощо.

Всі вищеперераховані фактори негативних показників емоційних станів дітей старшого дошкільного віку, за умови їх прояву у більшості порівняно з позитивними, потребують рішення. Для розвитку та корегування емоційної сфери старших дошкільників застосовують систему засобів ефективного

впливу на емоційний розвиток дошкільника. В рамках цієї системи передбачається розкриття творчого та морального потенціалів дітей; розвитку у них навичок розпізнавання та керування емоціями, їх контрольованого вираження; розвитку навичок міжособистісної комунікації з однолітками, батьками та дорослими; створення умов для ознайомлення та детального вивчення дітьми особливостей емоційного світу, способів пізнання і адекватного вираження свого емоційного стану і настрою; сприймання та розуміння проявів емоцій оточуючих, вміння керувати напливами негативних емоцій, а також профілактика наявності емоційного негативного фону.

Завдання системи засобів ефективного впливу на емоційний розвиток дошкільника:

- Створити можливості для розпізнання свласних емоцій та емоцій інших доступними засобами самовираження;
- Сформувати у дітей уміння та навички практичного володіння вираженням проявів емоційних виражень спілкування (мімікою, жестами, пантомімою);
- Розвинути почуття співпереживання, кращого розуміння себе й інших;
- Скорегувати небажані індивідуальні особливості, негативні емоційні прояви, поведінку, настрій;
- Підвищити рівень самоконтролю власного емоційного стану під час спілкування з оточуючими, сформувати толерантність до думок співрозмовника;
- Удосконалити стан розвитку вищих психічних функцій, тобто пам’яті, уваги, мислення, уяви;
- Зняти психом’язову напругу;
- сформувати адекватну самооцінку;
- навчити дітей регулювати власну поведінку та емоційний стан різноманіними способами.

Система засобів покращення емоційного стану дітей старшого дошкільного віку має такі основні засоби та методи:

- Етюди
- Вправи
- Ігри
- Бесіди
- Читання художніх творів
- Аналіз заданих ситуацій
- Розповідь дорослого і розповіді дітей
- Інсценування
- Зображувальна діяльність
- Фізичні вправи

Система засобів складається з тематичних та практичних блоків на кожний тиждень. Робота з системою здійснюється у два етапи.

На першому етапі роботи проводять заходи щодо ознайомлення із базовими емоційними станами, а також особливостями їх виявлення:

1. Спочатку відбувається формування у дітей навичок диференціації складових еталона емоцій. Дітей навчають називати емоцію, сприймати та уміти чітко відображати її, зокрема мімічні прояви. Для виконання поставлених завдань застосовують такі вправи, як «Мої емоції», «Зіпсований телевізор».

2. Формуємо емоційний відгук на вплив однолітків, батьків та дорослих. Відбувається розвиток процесу формування емоційної поведінки під час взаємодії з оточуючими. Для виконання поставлених завдань застосовують такі вправи, як «Ток», «Я радію, коли ...».

3. Дослідження способів визначення емоційних проявів інших людей за допомогою вербальних і невербальних засобів (мови, пози, міміки, жестів). Мета – ознайомлення дітей з емоційними проявами, навчання їх вираженню. Застосовують гру «Мій улюбленей актор», етюд «Фокус».

На другому етапі системи заходів проводять корекційну роботу відносно емоційних проявів дітей старшого дошкільного віку.

4. Розглядаються засоби корекції високої збудливості нервової системи дітей дошкільного віку. Мета – навчити концентрації уваги, виховати стриманість, емоційну врівноваженість, розвивати увагу та пам'ять мислення. Застосовують гру «На галявинці», вправу «Малюємо настрій».

5. Здійснюється розгляд засобів корекції емоцій гніву. Цей розділ має на меті навчити дітей справлятися зі спалахами гніву, розвивинути у них відчуття самоконтролю, спокою. Застосовують ігри «Слухай команду», «Сонечко і хмарка», вправу «Посміємося над страхами», читання уривка з казки.

6. Розглядаються засоби корекції контролю власних емоцій. Мета – навчити дітей визначенню та оцінюванню свого емоційного стану, адекватному реагуванню на емоційний стан інших людей, розвинути уміння опановувати негативні емоційні прояви почуттів. Використовують гру «Прожени від себе злість», вправу «Хочуха».

7. Здійснюється розгляд засобів корекції негативного ставлення. Мета – навчити розрізняти негативні вияви емоцій дітей, розвинути вміння контролювати емоційні негативні спалахи. Використовують етюди «Баба-Яга», «Солоний чай».

8. Розглядаються засоби корекції розвитку емпатії. Мета -- розвинути здатність дітей до емоційного відгуку на переживання інших людей. Застосовують вправи «Як ти себе відчуваєш?», «Подружися зі мною».

9. Навчаємо дітей визначати та оцінювати свій настрій, свідомо регулювати поведінку і емоційний стан, виховуємо позитивне ставлення до себе і навколишнього світу. Вправа «Мій настрій», ситуація «Як виправити поганий настрій у друзів».

10. Здійснюється розгляд засобів вираження експресивних емоцій. Дошкільників вчать сприймати вираження емоцій, вирізняти окремий елементи експресії певної емоції (очі, брови...), розвивати увагу,

спостережливість. Використовуємо ігри «Маски», «Руки знайомляться, руки сваряться, руки миряться».

11. Закріплення навичок вияву різних емоцій, розвиток самоконтролю, уваги, мислення, пам’яті, уяви. Застосовуємо вправу «Тренуємо емоції», гру «Передача почуттів».

РОЗДІЛ 3
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ У ДИТИНИ РАННЬОГО ВІКУ

3.1. Мета, завдання, методи та методики діагностичного дослідження

Модернізаційні процеси, що відбуваються в даний час в освіті, обумовлюють необхідність вирішення актуальних завдань, позначених в освітніх стандартах, зокрема дошкільної освіти. Проблема забезпечення емоційного благополуччя дітей дошкільного віку є однією з пріоритетних. Це пояснюється тим, що емоційне благополуччя дошкільника - значимий фактор його успішної соціалізації і розвитку особистості, що робить істотний вплив на рівень психологічного здоров'я дитини.

У сучасних дітей відзначається безліч емоційних проблем, що обумовлюють стан неблагополуччя внаслідок відсутності почуття захищеності, недостатньою опори в найближчому оточенні і тому розгубленості. Для таких дітей характерна вразливість, підвищена чутливість до можливої образі, загострене реагування на думку оточуючих. Це призводить до збагачення негативного емоційного досвіду, що постійно збільшується, і знаходить своє відображення в стійкому переживанні тривоги, пов'язаного з недостатнім задоволенням значущих потреб вікового розвитку. У зв'язку зі зростаючим емоційним неблагополуччям сучасних дітей однієї з провідних завдань розвитку особистості стає досить високий рівень сформованості емоційного інтелекту.

Саме дошкільний вік є найбільш сприятливим періодом для формування емоційного інтелекту. Період дошкільного дитинства - період формування психічних процесів, новоутворень і суттєвих перетворень в розвитку особистості. Емоційний інтелект найменше обумовлений генетичними факторами, в зв'язку з цим необхідно відзначити важливість дошкільної освіти на цьому етапі вікового розвитку.

Однак в процесі підготовки дітей дошкільного віку до школи і їх навчанні істотну роль грає пізнавальний розвиток. Формування емоційної сфери дошкільника та, зокрема, емоційного інтелекту, часто винесено за межі організованого освітнього процесу. Програми формування емоційного інтелекту для дітей дошкільного віку повинні мати відповідний віковим розвитку і провідної діяльності характер. Педагогічні працівники дошкільної освіти не завжди достатньо готові до діяльності по формуванню емоційного інтелекту старших дошкільників. У зв'язку з цим формування емоційного інтелекту замінюється формуванням стереотипного поведінки і негативним досвідом розуміння своїх переживань. Як наслідок, ускладнюється процес реалізації взаємодії з оточуючими людьми у дітей старшого дошкільного віку, число порушень емоційної сфери збільшується.

Мета дослідження: вивчити особливості сформованості емоційного інтелекту старших дошкільників.

Теоретичну основу дослідження склали роботи вітчизняних авторів про взаємозв'язок афекту і інтелекту (Л.С.Виготський [1], А. Н. Леонтьєв [2], С.Л. Рубінштейн [4]), а також зарубіжних авторів про сутність емоційного інтелекту (Д. Мейер [5], М. Нгуен [3], П. Селовей [5]). Аналіз різних точок зору з питань формування розглянутого феномена дозволяє виділити структуру емоційного інтелекту старших дошкільників: здатність до розуміння (осмислення) емоцій; здатності до розрізнення і вираженню емоцій; здатність співчувати, співпереживати і сприяти; здатність здійснювати первинний емоційний самоконтроль.

Однак, незважаючи на наявні дослідження, проблема формування емоційного інтелекту підростаючого покоління в цілому, і дитини дошкільного віку зокрема, залишається недостатньо вивченою.

З метою вивчення рівня сформованості емоційного інтелекту старших дошкільників ми провели діагностичне дослідження на базі дошкільної освітньої організації м Оренбурга. У дослідженні взяли участь 20 дітей: 8 дівчаток і 12 хлопчиків; 5 педагогів; 20 батьків старших дошкільників.

Засоби діагностики емоційного інтелекту дітей було розроблено в'єтнамським вченим Нгуен Мінь Анем у 2008 р. Теоретико-методологічною основою запропонованого комплексу методичних засобів є положення проективної психології та арт-терапії дошкільників (Л. Виготський, В. Вульф, Дж. Ділео, П. Піотровська, Х. Рід, К. Річчі, Г. Сперінг). Інструментарій для діагностики емоційного інтелекту включає в себе анкету для вихователів та батьків і набір діагностичних методик для дітей: "Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій", "Три бажання" і "Що – чому – як". Питання анкети спрямовані на оцінку емоційної чуйності дітей, їх здатності переживати значущі для них події та співчувати оточуючим людям. Діагностичні методики ("Домальовування", "Три бажання", "Що – чому – як") спрямовані на виявлення емоційної орієнтації дітей (на світ речей або на світ людей, на себе або на іншу людину), а також способи адекватного вирішення проблем при опорі на зазначену орієнтацію.

Були використані наступні методи: спостереження, анкетування, проективний метод тестування, бесіда. Діагностичний інструментарій включав в себе анкету для педагогів; анкету для батьків; діагностичну методику «домальовування: світ речей - світ людей - мир емоцій» (М.А. Нгуен [3]); діагностичну методику «Три бажання» (М.А. Нгуен [3]); діагностичну методику «Що - чому - як» (М.А. Нгуен [3]).

Коротко представимо сутність позначених анкет і діагностичних методик.

Анкети для батьків і педагогів

Батькам і педагогам, які працюють з дітьми, пропонується відповісти на 10 питань, відповіді на які дозволять зробити висновок про наступні показники емоційного інтелекту старших дошкільників: здатність до розуміння (осмислення) емоцій; здатності до розрізнення і вираженню емоцій; здатність співчувати, співпереживати і сприяти; здатність здійснювати первинний емоційний самоконтроль.

Методика «домальовування: світ речей - світ людей - мир емоцій» (М.А. Нгуен [3])

Дітям пропонується за п'ятнадцять хвилин завершити геометричні фігури (коло, овал, трикутник) так, щоб малюнки знайшли сенс. Залежно від того, що додав дитина (предмет, тварина, особа людини і т.д.), робиться висновок про низький, середній, високий рівень сформованості емоційного інтелекту.

Методика «Три бажання» (М.А. Нгуен [3])

Дітям пропонується уявити, що золотою рибкою можуть бути виконані три будь-яких бажання, далі намалювати бажання. Залежно від того, з чим пов'язаний малюнок - з особистістю самої дитини, з іншими людьми, робиться висновок про низький, середній, високий рівень сформованості емоційного інтелекту.

Методика «Що - чому - як» (М.А. Нгуен [3])

Педагог пропонує прослухати розповідь, потім дати відповідь на поставлені питання. Відповідаючи на питання, вони самі обирають проблемну ситуацію, яка пов'язана із взаємовідносинами між дітьми, оцінкою ситуації і розумінням емоцій оточуючих людей. Залежно від змісту відповідей дітей робиться висновок про рівень сформованості емоційного інтелекту дітей.

Інформація, отримана від батьків старших дошкільників, не завжди носила точний характер, відзначалися суперечливість і труднощі у відповідях. Як відзначають самі батьки в процесі бесід, не завжди є час або бажання замислюватися про питання формування емоційної сфери дитини. У зв'язку з цим наголошуємо на необхідності проведення додаткової роботи з батьками по психолого-педагогічної освіти в рамках даної проблеми.

При розробці методики формування емоційного інтелекту старших дошкільників ми виходили з необхідності активної участі педагогів і батьків. У зв'язку з цим процес формування досліджуваного феномена реалізується в трьох напрямках:

1) взаємодія з батьками;

2) взаємодія з педагогами;

3) взаємодія з дітьми.

Перший напрямок - взаємодія з батьками

Даний напрямок орієнтоване насамперед на індивідуальну роботу. В процесі індивідуальних консультацій відбувалося інформування батьків про особливості формування емоційного інтелекту їх дитини; здійснення психолого-педагогічної підтримки в прийнятті дошкільника. Далі здійснювалася вироблення єдиного підходу при формуванні емоційного інтелекту. Також використовувалися такі види занять: групові консультації: збори, присвячені розвитку емоційної сфери дошкільника; інформація в «куточках батьків» про методи формування емоційного інтелекту; організація спільної діяльності батьків і дітей: комунікативні ігри, які сприяють усвідомленню значущості сфери спілкування.

При організації взаємодії з батьками старших дошкільників враховувався їх різний рівень психолого-педагогічної компетентності. Заплановано тренінг батьківської ефективності «Робота з власним емоційним станом».

Другий напрямок - взаємодія з педагогами

Зміст діяльності направлено на інформування педагогів про особливості і закономірності формування емоційної сфери старших дошкільників; навчання адекватним способам взаємодії з дітьми, що мають особливості емоційної сфери; забезпечення умов сприятливого емоційного клімату в групі.

Були використані такі форми роботи:

- індивідуальні консультації;
- семінари-практикуми, тренінги.

Найбільш актуальними визнані наступні теми:

- «Вікові та індивідуальні особливості розвитку емоцій і почуттів»;
- «Особливості взаємодії педагогів з дітьми з порушеннями розвитку емоційної сфери»;
- «Вплив відносини дорослого на емоційний розвиток старшого дошкільника»;
- «Емоційне благополуччя дітей старшого дошкільного віку»;
- «Розвиток навичок емоційної саморегуляції».

В процесі занять систематично проводилися релаксаційні вправи для зниження емоційної напруги; застосовувалися різні прийоми ауторелаксації; медитації - візуалізації. За відгуками педагогів, дані заняття сприяють підвищенню почуття емоційного благополуччя, що опосередковано впливає і на підвищення даного почуття у дітей. Також здійснювався спільний підбір ігор та вправ, які спрямовані на формування емоційного інтелекту старших дошкільників, надавалася допомога в їх проведенні.

Третій напрям - взаємодія з дітьми

Даний напрямок реалізовувався в формі спеціально організованих корекційно-розвиваючих занять.

Мета: корекція негативних тенденцій формування емоційного інтелекту старших дошкільників.

завдання:

- формувати уявлення про «мову почуттів»;
- формувати здатність до розуміння (осмислення) емоцій;
- формувати здібності до розрізнення і вираженню емоцій;
- виховувати здатність співчувати, співпереживати і сприяти;
- формувати здатність здійснювати емоційний самоконтроль.

Принципи діяльності:

1. Принцип визнання цінності емоцій. Емоція є цінністю, яка визначає добробут дитини. Реалізація принципу передбачає спрямованість дитини на іншого.

2. Принцип активності і свободи самовираження. Дитина стає в позицію самоконтролю та саморегуляції.

3. Принцип участі. Дорослий надає підтримку і організовує її з боку однолітків.

Відбір дітей проводився на основі діагностичного обстеження. У заняттях брали участь всі діти. З окремими дошкільнятами, які показали при обстеженні низькі результати сформованості емоційного інтелекту, додатково проводилася індивідуальна робота. Даний напрямок

реалізовувалося в три етапи: діагностичний; корекційно-розвивальний; контрольний. Умовно ми виділили три модуля: «Я знаю і розумію емоції»; «Я співчуваю, співпереживаю і сприяю»; «Я керую емоціями». Методи, які використовуються в процесі занять: ігри; програвання етюдів на вираз і передачу різних почуттів і емоцій; малювання (тематичне і вільне); бесіди, спрямовані на знайомство з різними емоціями і почуттями; проблемні ситуації.

В особливих ігрових умовах старші дошкільнята мали можливість моделювати систему соціальних відносин в наочно-дієвої формі. Відбувалося послідовне подолання пізнавального і особистісного егоцентризму, в зв'язку з чим розвивалося самосвідомість дітей, купувався досвід вирішення проблемних ситуацій. На основі усвідомлення і вербалізації внутрішніх переживань старші дошкільнята отримали можливість для усвідомлення сенсу емоційно значущих ситуацій та зміни відносин до них.

Сенсорні ігри активізували механізми емоційного відгуку дітей, опосередковано приводили в дію емоційну сферу в цілому. Реалізація емоційно-експресивних ігор була спрямована на розвиток мімічної, пантомімічній, мовної моторики, жестікуляціонной виразності - тобто «мови емоцій»; створювали сприятливий фон для розвитку емоційної чуйності. Також, в процесі формування досліджуваного феномена, нами використовувалися твори дитячих авторів, фольклор. Казки, оповідання, потішки, будучи особливою формою осмислення навколишнього світу, сприяли збагаченню словника емоційної лексики, розвивали чуйність дітей. Особливе значення надавалося проведенню психогимнастики, при якій старші дошкільнята проявляли себе і спілкувалися без допомоги слів. Застосування даного методу дозволило навчати дітей мови рухів, мови міміки; знижувати емоційну напругу; скорегувати емоційні стани; навчати ауторелаксації.

Реалізоване в процесі формування емоційного інтелекту старших дошкільників проективне або вільне малювання вимагало від дітей взаємодії

різноманітних психічних функцій, розвивало чуттєво-рухову координацію; виступало способом пізнання себе і навколишнього світу; стало способом вираження різних емоцій. Малюнки старших дошкільників представляють для нас інтерес, перш за все, як проекція особистості дитини. У зв'язку з цим в процесі діяльності диференціювалися особливості малюнка, які пов'язані з рівнем оволодіння дитиною графічними вміннями, і особливостями малюнка, що відображають особистісні особливості дошкільника, зокрема, емоційної сфери. Не менш важливим був аналіз активності дитини. В процесі реалізації занять по формуванню емоційного інтелекту старших дошкільників ми починали з індивідуальних малюнків, потім використовувалося малювання в парах, підгрупах, групах.

Метод бесіди в роботі з дошкільнятами використовувався в комплексі з іншими методами в зв'язку з віковими особливостями дітей (недостатньо сформовані здатності до вербалізації внутрішнього світу, особливості мислення й мови). Але, тим не менш, проблемні ситуації, дозволяли дітям знайти рішення самому, почути думки інших дітей з різних питань.

В процесі застосування зазначених методів відбувалося підвищення здатності старших дошкільників до саморегуляції і контролю. Діти вчилися довільно направляти свою увагу на власні емоційні відчуття; розрізняли і порівнювали емоції, визначали їх характер (приємно, неприємно, страшно і т.д.); одночасно направляли свою увагу на м'язові відчуття і на експресивні руху, які супроводжують емоції; довільно і подражательно відтворювали або демонстрували емоції по заданому зразку.

Таким чином, розглянуті деякі аспекти формування емоційного інтелекту дошкільників. Представлено зміст діяльності напрямків формування досліджуваного феномена у взаємодії з батьками дітей, педагогами, самими дошкільнятами. Розглянуто форми, методи, що сприяють підвищенню рівня сформованості емоційного інтелекту дітей. Подальша реалізація процесу формування емоційного інтелекту вимагає вивчення результативності діяльності.

3.2 Аналіз отриманих результатів

Зіставлення отриманої інформації з результатами анкетування педагогів дозволило зробити висновок про сформованість емоційного інтелекту обстежуваних дітей: 20% - високий рівень; 50% - середній рівень; 30% - низький рівень.

Аналогічні дані були отримані в процесі спостереження і застосування діагностичних методик.

За допомогою проективної методики «Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій» ми визначали емоційну спрямованість дитини, а саме: на що або на кого вона найбільше орієнтується – на предмети навколишньої дійсності, на людей загалом чи на їхні емоційні переживання зокрема. Діти повинні були за 15 хвилин домалювати до трьох геометричних фігур (коло, овал, трикутник), зображених на аркуші паперу, будь-які деталі так, щоб вийшли малюнки зі змістовим наповненням і логічним завершенням. Так, за результатами методики «домальовування: світ речей - світ людей - мир емоцій» необхідно зазначити, що 30% дітей в процесі домальовування зображують предмети або тварин (низький рівень емоційного інтелекту); 50% дітей малюють обличчя людини (середній рівень); 20% дошкільнят зображують людини з виразом емоційного стану, або людина представлений в русі (високий рівень)

Дані, отримані в ході застосування методики «Три бажання», також підтверджують отримані результати. Малюнки відсутні у 30% дітей (низький рівень емоційного інтелекту), 50% малюють бажання, які пов'язані з власною особистістю (середній рівень); у 20% дошкільнят відзначаються бажання, які пов'язані з бажаннями «для інших». За підсумками проведення методики проводилася бесіда, в ході якої виявлено однакові бажання даної вікової

групи дітей: «Добре вчитися в школі», «Щоб купили ...» (вказуються різні предмети).

Результати застосування методики «Що - чому - як» також дозволили зробити аналогічні висновки про рівень сформованості емоційного інтелекту старших дошкільників. Конструктивні варіанти вирішення ситуації дають лише 20% дітей. Так, наприклад, діти просять залишити старшого брата (сестру), в іншому випадку вони розкажуть дорослим; старший брат (сестра) намагається пояснити дітям, що так чинити негарно; пояснюють проблему молодшого брата (сестри) і просять припинити сміх. Не дають відповіді або пропонують не зовсім конструктивні варіанти - 30 і 50% дошкільнят відповідно. Отримані дані дозволяють зробити висновок про необхідність системної роботи зі старшими дошкільниками з формування емоційного інтелекту: здатності до розуміння (осмислення) емоцій; здатності до розрізнення і вираженню емоцій; здатності співчувати, співпереживати і сприяти; здатності здійснювати первинний емоційний самоконтроль.

Під час вихідного контролю була здійснена повторна діагностика розвитку емоційного інтелекту, яка показала, що після проведення формувальної частини експерименту підвищився рівень розвитку емоційного інтелекту.

ВИСНОВКИ

У процесі роботи було досягнуто поставленої мети, яка полягала у дослідженні особливостей емоційного розвитку дитини дошкільного віку.

У ході виконання роботи були виконані наступні завдання:

1. Виконано теоретичний аналіз наукової та науково-методичної літератури педагогічного та психологічного спрямування, яка присвячена основним аспектам проблеми емоційного розвитку дитини дошкільного віку.

2. розглянуто особливості емоційної сфери дитини дошкільного віку, досліджено засоби впливу на емоційний розвиток дітей дошкільного віку, наведено ряд вправ для покращення емоційного стану дитини. Розвинута сфера емоцій, почуттів дає змогу людині набувати власного досвіду пізнання соціального і предметного оточення. Відтак, вихователям і батькам необхідно постійно дбати про розвиток емоційної сфери дитини, зокрема у соціальному оточенні у природному довкіллі, у різних видах організованої діяльності. Для того, щоб розвиток емоційної сфери дітей в умовах дошкільного навчального закладу був ефективним, треба забезпечити підготовку майбутніх вихователів до діяльності щодо емоційного розвитку дітей дошкільного віку, обґрунтувати ефективні психолого-педагогічні умови, що і становить подальші наукові розвідки.

3. Розглянуто та проаналізовано ряд методик для діагностування рівня емоційного розвитку дошкільника. Для експериментального дослідження було обрано комплексну методику Нгуена, яка містила у своєму складі анкети для вихователів та батьків, а також систему з 3 вправ, кожна з яких допомагає діагностувати певний аспект емоційного розвитку у дитини дошкільного віку. Вихідна діагностика, проведена наприкінці експерименту, показала його ефективність, оскільки після застосування методів розвитку емойної сфери дитини відбулося підвищення здатності дошкільників до саморегуляції і контролю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байєр О. М. Модель психолого-педагогічного супроводу розвитку дитини в освітньому процесі ЗДО. URL: http://virtkafedra. ucoz. ua/el_gurnal/pages/vyp6/bayer. pdf.

2. Бегас Л. Д. Використання засобів театралізованої діяльності в корекційно-розвивальній роботі з дітьми старшого дошкільного віку. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна*. 2012. № 19 (1). С. 310-317.

3. Валуева Е.А. Диагностика эмоциональной креативности: адаптация опросника Дж. Эверилла. URL: http://creativity.ipras.ru/texts/books/social_IQ_2009/valueva_social_ IQ_2009.pdf

4. Вахрушева Л.Н., Гризодуб В.В., Садокова А.В. Руководство по использованию методики измерения эмоционального интеллекта. Психологическая диагностика. 2009. № 1. С. 3-44.

5. Велиева С.В. Диагностика психических состояний детей дошкольного возраста: учебно-методическое пособие. СПб: Речь, 2005. 240 с.

6. Власова О.І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку: монографія. Киев: ВПЦ КНУ, 2005. 308 с.

7. Выготский Л. С. Педагогическая психология. К.: АСТ, Астрель, Хранитель, 2008. 671 с.

8. Выготский Л. С. Учение об эмоциях: собрание сочинений. М., 1984. 540 с.

9. Гончаровська Г. Ф. Науково–теоретичні аспекти здійснення психологічного супроводу дітей дошкільного віку з порушеннями емоційної сфери. *Проблеми сучасної психології*. 2012. № 16. С. 160-169.

10. Демина Л.Д., Эмоциональный интеллект как структурообразующий компонент психологической культуры личности. Известия Алтайского государственного университета. 2010. №2/1. С.57-59

11. Деревянко С. П. Актуалізація емоційного інтелекту в емоціогенних умовах. Соціальна психологія. Київ, 2012. №1 (27). С. 96–104.

12. Дерев'янко С.П. Активізація розвитку емоційного інтелекту як спосіб оптимізації процесу соціально-психологічної адаптації особистості. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2009. № 3(27), Ч. 1. С. 93-98.

13. Діти раннього віку в дошкільній установі. *Бібліотека вихователя*. 2008. № 2. С.14-18.

14. Дмитріюк Н. С. Вплив емоцій на формування та становлення особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2010. № 8.

15. Долгачова О. В. Система засобів ефективного впливу на емоційний розвиток дітей старшого дошкільного віку. URL: https://emotsijno-osobistisnij-rozvitok-ditej-v-umovakh-sim-ji.webnode.com.ua/sistema-zasobiv-efektivnogo-vplivu-na-emotsijnij-rozvitok-ditej-doshkilnogo-viku/

16. Зарицька В.В. Теоретико-методологічні основи розвитку емоційного інтелекту: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2010. 304 с.

17. Изотова Е.И. Эмоциональна сфера ребенка: Теория и практика / Учебное пособие. М.: Академия, 2004. 284 с.

18. Ильин Е.П. Эмоции и чувства. Эмоциональная сфера детей младшего возраста. СПб «Питер», 2001. С.397-398.

19. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 144 с.

20. Канарова О. В., Степанова, А. В. Проблеми виховання емоційної свідомості дітей дошкільного віку. *Проблеми та перспективи розвитку освіти*. 2015. С. 16-18.

21. Крайг Г., Бокум Д. Психология развития. СПб.: Питер, 2006. С.274-412.

22. Кузнецова Е.К. Мини-тренинги для детей дошкольного возраста. URL: http://psy-wings. narod.ru.

23. Кузьменко В, Котлярова І. Регулювання емоційних проявів у дітей. *Палітра педагога*. 2011. № 2. С.14-16.

24. Кулагина И.Ю., Колюцкий В.Н. Возрастная психология. М.: ТЦ Сфера, 2004. С. 188-200.

25. Лапшина І. М., Козак І. І. Порівняльні аспекти формування мовної особистості дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. *Психолінгвістика*. 2015. №18 (2). С. 33-42.

26. Люсин Д.В. Измерение способности к распознаванию эмоций с помощью видеотеста / Д.В. Люсин, Максименко С. Д. Психологія учіння людини: генетико-моделюючий підхід: монографія / С. Д. Максименко. — К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. — 640 с

27. Манова-Томова, Василка Психологічна діагностика раннього віку: Пер. з болг. - К.: Вища школа, 1978. - 167 с.

28. Манойлова М.А. Развитие эмоционального интеллекта будущих педагогов. Псков: ПГПИ, 2004. 60 с.

29. Медведєв О. Розвиток емоційної сфери особистості дитини як психолого-педагогічна проблема. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. № 44. С. 173-179.

30. Моргун В.Ф. Емоційний інтелект у багатовимірній структурі особистості. *Постметодика*. №6 (97), 2010. С. 2-15.

31. Нгуен М.А. Психологические особенности формирования эмоционального интеллекта старших дошкольников (на примере российских и вьетнамских детей) : автореф. дис. на соискание учен.степени канд. психол. наук : спец. 19.00.07 "Педагогическая психология". Тамбов, 2008. 26 с.

32. Носенко Е.Л., Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції. Монографія. К.: Вища школа, 2003. 126 с.

33. Овсянникова В.В. *Психологический журнал*. 2013. Т. 34. № 6. С. 82-94.

34. Олійник О. М. Розвиток емпатії у дітей старшого дошкільного віку в процесі театралізованої діяльності. *Проблеми сучасної психології*. 2010. № 9. С. 165-174.

35. Олійник О. Особливості емоційного розвитку та умови формування емоційної культури дітей старшого дошкільного віку засобами

театралізованих ігор. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. № 47. С. 167-173.

36. Параскевова К.Г. Емоційний інтелект як чинник регуляції емоційно-мотиваційної сфери особистості: автореф. к.психол. н.: 19.00.01. Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. 17 с.

37. Практична психологія. Старший дошкільний вік. Харків: Вид-во «Ранок», 2010. 447 с.

38. Проблеми розвитку та корекція емоційної сфери старших дошкільників / Упоряд. О. А. Атемасова. Харків: Вид-во «Ранок», 2010. 178 с.

39. Психология детства: Учебник / под общей ред.А. А. Реан. Москва "Олма-пресс", 2003. С.91-238.

40. Психология человека от рождения до смерти. Психологический атлас человека / под. ред. А. А. Реана. Москва: АСТ; Санкт-Петеррбург: пройм-ЕВРОЗНАК, 2010. 658 с.

41. Семенович А.В. Нейропсихологическая диагностика и коррекция в детском возрасте: уч. пособ. М.: Академия, 2002. 160 с.

42. Сергиенко Е.А. Тест Дж. Мэйера, П. Сэловея, Д. Карузо "Эмоциональный интеллект" (MSCEIT v. 2.0): Руководство. М.: Изд-во "Институт психологии РАН", 2010. 176 с.

43. Сергиенко Е.А., Ветрова И.И., Волочков А.А., Попов А.Ю. Адаптация теста Дж. Мэйера, П. Сэловея и Д. Карузо "Эмоциональный интеллект" на русскоязычной выборке. *Психологический журнал*. 2010. Т. 31. № 1. С. 121-139.

44. Смирнова Е.О. Проблема общения ребенка и взрослого в работах Л.С. Выготского и М.И. Лисиной. *Вопросы психологии*. 1996. № 6. С. 76-87.

45. Смирнова Е.О., Утробина В.Г. Развитие отношения к сверстнику в дошкольном возрасте. Вопросы психологии. 1996. № 3. С. 5-13.

46. Соколова Г. Б. Теоретичні підходи до вивчення проблеми страхів у дітей старшого дошкільного віку. Вісник Одеського національного університету. *Психологія*. 2014. № 19(2). С. 32-41.

47. Сопрун І.П. Емоційна сфера дітей, що виховуються в різних соціальних умовах. Наука і освіта. 2001. № 6. С.63-66.

48. Сопрун І.П., Чебикін О.Я. Прояв агресивності у дітей, що виховуються в різних соціальних умовах. *Наука і освіта*. 2003. № 5-6. С. 51-53.

49. Социальный интеллект: Теория, измерение, исследования / науч. ред. Д.В. Люсин, Д.В. Ушаков. М.: Институт психологии РАН, 2004. С. 2936.

50. Терещенко М. В. Дослідження емоційної складової образу сім'ї дошкільників. Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. ГС Костюка АПН України/за ред. СД Максименка. 2014. № 12. С. 282-291.

51. Трофаїла Н. Д. Емоційний розвиток дітей дошкільного віку. *Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського. Сер.: Педагогічні науки.* 2014. № 45. С. 155-158.

52. Український тлумачний словник сучасної української мови. К.: Перун, 2005. 1720 с.

53. Фельдштейн Д.И. Психологическая роль ведущих типов деятельности в формировании личности ребенка. *Вопросы психологии*. 1979. № 5. С.151-152.

54. Филатова О. Эмоциональний интелект как показатель целостного развития личности. *Персонал*. 2000. № 5. С. 100-103.

55. Філіппова І. Емоційний інтелект як засіб успішної самореалізації. *Соціальна психологія*. 2017. №4. С. 68–79.

56. Хомич Г. О., Васько Н. М. Особливості емоційних порушень у дітей дошкільного віку. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2012. № 10. С. 262-268.

57. Черняева С.А. Психотерапевтические сказки и игры. СПб.: Речь, 2002. 168 с.

58. Шарохина В.А. Коррекционно-развивающие занятия в младшей группе: Конспект занятий. Москва : Книголюб, 2003. 64 с.

59. Эльконин Д. Б. Психология игры. М.: Туманит, издательский центр “ВЛАДОС”, 1999. 360 с.

60. Эмоциональный интеллект: проблемы теории, измерения и применения на практике / Р.Д. Робертс и др. *Психология. Журнал Высшей школы экономики*. 2004. Т. 1, № 4. С. 3-26.

61. Юдина Е.Г., Степанова Г.Б., Денисова Е.Н. Педагогическая диагностика в детском саду: Пособие для воспитателей дошк. образоват. учреждений. Москва: Просвещение, 2003. 144 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Система вправ

Місяць 1.

Тиждень № 1.

Тема: Формування у дітей навичок диференціації складових еталона емоцій.

Мета: Навчити дітей називати емоцію, сприймати та уміти чітко відображати її, зокрема мімічні прояви.

«Мої емоції»

Мета: Вчити знаходити зв'язок між мімічним проявом і емоційним самопочуттям та диференціювати мімічні емоційні вияви з їх назвами, розвивати уважність, спостережливість, пам'ять.

Хід

Розгляд власної міміки перед дзеркалом. Усвідомлена зміна виразу обличчя і відповідь дитини на питання дорослого: «Яку емоцію ти зобразив» «Що тепер відчуваєш?»

Рефлексія: обговорення виконаної вправи, диференційний аналіз емоційних проявів дітей в розіграній ситуації та спільне підбиття підсумків

Гра «Зіпсований телевізор»

Мета: закріпити знання про виявлення емоцій, навчити експресувати різні емоційні реакції, розвивати вміння розпізнавати емоції інших, увагу, мислення, пам'ять.

Вихователь пояснює правила гри: Діти зараз всі, крім одного, закривають очі, «сплять», до тих пір, поки вас не збудить ваш сусід. Він покаже вам емоцію, яку показав йому учасник який сидить поряд, а ви маєте показати цю ж саму емоцію наступній дитині. Ведучий мовчки показує дитині яка не спить яку-небудь емоцію за допомогою міміки і жестів. Цей учасник, «розбудови» другого гравця, передає побачену емоцію, як він її зрозумів, теж без слів. Далі другий учасник «будить» третього і передає йому свою версію побаченого. І так поки всі не «прокинуться».

Після цього ведучий опитує учасників гри, починаючи з останнього і закінчує першим, яку емоцію, на їхню думку, їм показували. Так можна знайти ланку, де відбулося спотворення інформації, або переконатися, що «телевізор» був повністю справний.

Питання для обговорення:

За якими ознаками ти визначив саме цю емоцію?

Як ти думаєш, що завадило тобі правильно зрозуміти її?

Чи важко було тобі зрозуміти іншого учасника?

Що ти відчував, коли зображував емоцію?

Така гра дає можливість нам зрозуміти які емоції дитина добре розуміє, а в яких зовсім плутається, також під час бесіди та обговорення з дітьми проявів цих емоцій, про способи їх розпізнання, вихователь має можливість в незрозумілих чи наплутаних, у дітей ситуаціях, дати правильні поняття дітям про ті чи інші емоції та співвіднести назви емоцій з їх мімічними проявами.

Рефлексія: обговорення виконаного завдання, диференційний аналіз емоційних проявів дітей в розіграній ситуації та спільне підбиття підсумків.

Повторення та закріплення пройденого матеріалу, актуалізація набутих знань, умінь, навичок.

Тиждень № 2

Тема: Формування емоційного відгуку на вплив однолітків, батьків та дорослих

Ціль: розвиток процесу формування емоційної поведінки під час взаємодії з оточуючими.

Вправа «Ток»

Мета: розвиток техніки виразних рухів емоції задоволення і радості. Розвиток пам'яті. Зняття психічної напруги. Заспокоєння і організація збуджених дітей.

Я передам вам свою дружбу, і вона перейде від мене до Вані, від Вані до Олі і т.д., і, нарешті, знову повертається до мене. Я відчуваю, що дружби стало більше, так як кожен з вас додав частинку своєї дружби.

Рефлексія: обговорення виконаної вправи, диференційний аналіз емоційних проявів дітей в розіграній ситуації та спільне підбиття підсумків.

Гра «Я радію, коли ...»

Мета: навчити висловлювати емоційні переживання дітей, виховувати увагу, пам'ять, організованість.

Педагог: «Зараз я буду називати по імені одного з вас та кидати йому м'ячик і ви маєте, наприклад: « Даня, скажи нам, будь ласка, коли ти радієш? ». Даня повинен буде зловити м'ячик і сказати: «Я радію, коли ...»

Даня розповідає, коли він радіє, а потім кидає м'ячик наступного дитині і, назвавши його по імені, в свою чергу запитає: « (Ім'я дитини), скажи нам, будь ласка, коли ти радієш»

Цю гру можна урізноманітнити, запропонувавши дітям розповісти, коли вони засмучуються, дивуються, бояться. Такі ігри можуть розповісти вам про внутрішній світ дитини, про його взаємини як з батьками, так і з однолітками.

Рефлексія: обговорення виконаної вправи, диференційний аналіз емоційних проявів дітей в розіграній ситуації та спільне підбиття підсумків.

Повторення та закріплення пройденого матеріалу, актуалізація набутих знань, умінь, навичок.

Тиждень № 3

Тема: Способи визначення емоційних проявів інших людей (мова, поза, міміка, жести..)

Ціль: ознайомити з емоційними проявами та навчити їх виражати

Гра «Мій улюбленей актор»

Мета: вчити розпізнавати особливості вираження емоцій, вміння відтворювати їх, розвивати увагу, спостережливість, пам'ять

Хід гри

Показ дітям уривку з улюбленого мультфільму після чого вони мають назвати та відобразити побачену емоцію героя, та назвати ситуації в яких цю емоцію доцільно виявляти.

Рефлексія: обговорення виконаного завдання, диференційний аналіз емоційних проявів дітей в розіграній ситуації та спільне підбиття підсумків

Етюд: Фокус

Мета: вчити особливостям вираження подиву

Хлопчик дуже здивувався: він побачив, як фокусник посадив у порожню валізу кішку і закрив її, а коли відкрив валізу, кішки там не було. З валізи вистрибнула собака. Як ви думаєте яку емоцію виражав хлопчик? Чому?

Братик і сестричка пішли з батьком рибалити на човні. Посеред річки вони побачили жовту квітку з великими зеленими пелюстками. Оскільки діти ніколи не бачили такої чарівної квітки, то попросили батька підплисти щоб роздивитись квітку ближче. Наблизившись до квітки, дівчинка побачила прекрасного метелика. Як ви думаєте, що дівчинка відчула в той момент, коли побачила метелика?

Рефлексія: обговорення даних ситуацій, та емоційних реакцій їх героїв.

Повторення та закріплення пройденого матеріалу, актуалізація набутих знань, умінь, навичок.

На другому етапі системи заходів ми проводили корекційну роботу відносно емоційних проявів дітей старшого дошкільного віку.

Тиждень № 4

Тема: Засоби корекції високої збудливості

Цілі: вчити концентрації уваги на одній справі, виховувати стриманість, емоційний спокій та врівноваженість, розвивати увагу, пам'ять мислення.

Гра «На галявинці»

Мета: вчити прийомам самороссла бления, зняття напруги, розвивати інтерес дітей до вивчення самих себе, розвивати навички релаксації.

Педагог: «Давайте сядемо на килим, закриємо очі і уявімо, що ми знаходимося в лісі на галявині. Лагідно світить сонечко, співають пташки, ніжно шелестять дерева. Наші тіла розслаблені. Нам тепло і затишно. Розгляньте квіти навколо себе. Який квітка викликає у вас почуття радості? Якого він кольору? ».

Після невеликої паузи педагог пропонує дітям відкрити очі і розповісти, чи вдалося їм уявити галявину, сонечко, спів птахів, як вони себе відчували під час проведення цієї вправи. Чи побачили вони квітка? Який він був? Дітям пропонується намалювати те, що вони побачили.

Рефлексія: обговорення процесу гри, диференційний аналіз емоційних проявів дітей в розіграній ситуації.

Вправа "Малюємо настрій"

Мета: навчити дітей відображати настрій в данний демонструвати та інтерпретувати його графічно

1. Виконання малюнка на тему: "Мій настрій зараз".

Кожен малює емоцію, яку він хоче. Після виконання завдання діти мають вгадати, який настрій намагався передати автор малюнку.

Рефлексія: обговорення процесу гри, диференційний аналіз емоційних проявів дітей в розіграній ситуації.

Повторення та закріплення пройденого матеріалу, актуалізація набутих знань, умінь, навичок.

Місяць 2

Тиждень № 1.

Тема: Засобикорекції емоцій гніву.

Ціль: вчити справлятися зі спалахами гніву, розвивати відчуття самоконтролю, спокою.

Гра «Слухай команду»

Мета: Заспокоєння збуджених дітей і їх організація.

Діти під музику йдуть один за одним по колу. Коли музика припиняється всі зупиняюьбся, слухають команду вихователя, вимовлену пошепки, і негайно її виконують. Наприклад: «посміхнись сусіду», «торкнись своєї голови» «підніми ліву руку», «торкнись своєї щоки» і т.д. Команди даються тільки на виконання спокійних рухів. Гра проводиться до тих пір, поки група добре слухає і точно виконує завдання.

Рефлексія: обговорення процесу гри, диференційний аналіз особливостей емоційних проявів дітей.

Гра «Сонечко і хмарка»

Мета: вчити дітей свідомо регулювати свою поведінку і емоційний стан, розвивати навички релаксації способом напруження і розслаблення м'язів тулуба.

Хід гри

Вихователь звертається до дітей: Діти, сонце зайшло за хмаринку, стало прохолодно ми маємо стиснутися в клубочок як їжачок, щоб зігрітись. А тепер сонце вийшло з-за хмаринки і нарешті стало жарко - розслабитися, тому що пригріло сонечко. Повторити 2-3 разів поки діти повністю не рослабляться.

Тиждень № 2

Тема: Засобикорекції емоцій страху.

Ціль: понизити рівень гострої сприйнятливості і вразливості дітей, вчити сміливо говорити про страхи та про особливості їх прояву, організації позитивної комунікації.

Вправа «Посміємося над страхами»

Мета: вчити виказувати страхи, адекватно реагувати на страхи інших дытей, розвивати інтерес дітей до пізнання самих себе.

Ця вправа краще виконувати, сидячи на килимі. Діти згадують ситуації, коли їм було страшно, і разом з дорослим шукають в кожній страшній історії щось смішне. В кінці можна включити запис сміху, і всім разом посміятися від душі.

Діти дуже люблять цю вправу. Вона піднімає настрій і сприяє зняттю скутості як на фізичному, так і на психологічному рівні.

Під час проведення вправи спочатку, діти соромилися один одного, боялись розказувати про свої страхи, їм не вдавалося сміятися від душі, але в міру згуртування групи скутість зникала, і всі учасники стали досить часто включатись в процес заняття та робити «розминки-смішилки».

Читання уривка з казки С. Михалкова «Троє поросят»

(епізод, в якому описується, як поросята тікає від вовка і тремтить від страху)

Мета: вчити бути хоробрим на прикладі ситуації з казки, створювати позитивний емоційний настрій

Після прочитання епізоду з казки, ми ставили наступні питання дітям: - Чому Наф-Наф не боявся страшного вовка? Після обговорення запитань було малювання на тему «Наф-Наф не боїться страшного вовка». Запропонувати дітям намалювати епізод з казки С. Михалкова «Троє поросят». Розглянути малюнки дітей. Звернути увагу на особливості зображення сміливого порося.

Рефлексія: обговорення прочитаної казки, диференційний аналіз емоційних проявів дітей під час відповідей на запитання.

Повторення та закріплення пройденого матеріалу, актуалізація набутих знань, умінь, навичок.

Тиждень № 3

Тема: Засоби корекції контролю своїх емоцій

Ціль: вчити дітей визначати та оцінювати свій емоційний стан, а також адекватно реагувати на емоційний стан інших людей, розвивати вміння опановувати та долати негативні емоційні прояви почуттів.

Гра «Прожени від себе злість»

Мета: вчити дітей моделювати ситуації різних емоційних переживань, при цьому визначати та оцінювати свій емоційний стан, розвивати саморегуляцію щодо проявів своїх емоцій до оточуючих.

Педагог: «А зараз я навчу вас деяким прийоми, які допоможуть вам надалі проганяти свою злість. Візьміть по газеті і уявіть, що ви на кого-то дуже злі (робить паузу). А тепер скомкайте газету з силою і киньте її в сторону ».

Діти виконують завдання, а вихователь стежить за тим, щоб вони якомога природніше представили свою злість, мнучи газету. Діти не повинні кидати грудки один в одного. Ця гра допоможе агресивним дітям надалі, таким чином, знімати напругу.

Рефлексія: обговорення особливостей виконання вправ, диференційний аналіз емоційних проявів дітей під час гри.

Вправа «Хочухалка».

Мета: тренування вміння володіти своїми почуттями, розвивати, увагу, пам'ять, мислення, уяву.

Ведучий кінчиком олівця малює в повітрі дуже повільно будь-яку букву. Дітям пропонується вгадати букву, але не закричати тут же правильну відповідь, а, подолавши своє «хочу вигукнути», дочекатися команди ведучого і відповідь прошепотіти.

Рефлексія: обговорення процесу виконання вправи, диференційний аналіз емоційних проявів дітей.

Повторення та закріплення пройденого матеріалу, актуалізація набутих знань, умінь, навичок.

Тиждень № 4

Тема: Засоби корекції негативного ставлення

Ціль: вчити вирізняти негативні вияви емоцій дітей з поміж інших, розвивати вміння контролю емоційних негативних спалахів.

Етюд «Баба-Яга»

Мета: згідно змодельованим ситуаціям гніву, вчити особливостям прояву гніву

Баба-Яга зловила Оленку, веліла їй затопити грубку, щоб потім з'їсти дівчинку, а сама заснула. Коли вона прокинулась,подивилась усюди, а Оленки то немає - вона втекла. Розсердилась Баба-Яга, що без вечері залишилась. Бігає по хаті, ногами тупає, кулаками розмахує.

Діти мають проявити емоції розгніваної Баби-Яги з усіма супутніми особливостями прояву цієї емоції (міміка,жести,поза).

Рефлексія: обговорення процесу особливостей прояву негативних емоцій, диференційний аналіз емоційних почуттів дітей під час виконання завдання.

Етюд «Солоний чай»

Мета: вчити розпізнавати вираження емоції відрази, розуміти значення та ситуативність виявів даної емоції, розвивати мислення, мовлення, увагу.

Хлопчик під час їжі дивився телевізор. Він налив в чашку чаю і не дивлячись, помилково замість цукру насипав дві ложки солі. Розчинивши цукор хлопчик зробив перший ковток. До чого ж неприємний смак! Діти мають впізнати емоцію відрази та мімічно зобразити її. Вихователь задає запитання: Чи відчували ви коли-небудь відразу? В яких ситуаціях ви відчували відразу?

Рефлексія: обговорення процесу прояву емоції відрази, диференційний аналіз емоційних почуттів дітей під час виконання завдання.

Повторення та закріплення пройденого матеріалу, актуалізація набутих знань, умінь, навичок.

Місяць 3

Тиждень № 1

Тема: Засоби корекції розвитку емпатії

Цілі: розвивати здатність людини емоційно відгукуватися на переживання інших людей.

Вправа «Як ти себе відчуваєш?»

Мета: розвиток уважності, прояву емпатії, вміння відчувати настрій іншої дитини.

Вправа виконується по колу. Кожна дитина уважно дивиться на свого сусіда зліва і намагається здогадатися, як він себе почуває, розповідає про це.

Дитина, стан якого описується, слухає і потім погоджується зі сказаним або не погоджується, доповнює

Вправа «Подружися зі мною».

Мета: вчити висловлювати позитивні емоції, бажання знайти нових друзів.

Вихователь пропонує дітям розділитись по парам та знайти в своєму другові 5 позитивних рис характеру та описати їх. Саме таке спілкування спонукає дитину знаходити в іншій дитині позитивні особливості, що дає змогу їм емоційно гармонійними.

Рефлексія: обговорення способу вирішення ситуації, диференційний аналіз емоційних почуттів дітей під час виконання завдання.

Тиждень № 2

Тема: Мій настрій сьогодні.

Цілі: вчити дітей визначати та оцінювати свій настрій, вчити дітей свідомо регулювати свою поведінку і емоційний стан, знайомити дітей з різними способами коригування свого стану, розвивати інтерес дітей до вивчення самих себе, виховувати позитивне ставлення до себе і навколишнього світу

Вправа «Мій настрій»

Мета: розвиток вміння описувати свій настрій, розпізнавати настрої інших, розвиток емпатії.

Дітям пропонується розповісти іншим про свій настрій: його можна намалювати, можна порівняти з будь-яким кольором, тваринам, станом, можна показати його в русі - все залежить від фантазії і бажання дитини.

Ситуація «Як виправити поганий настрій у друзів»

Мета: вчити співпереживати другу, розвивати уважність, спостережливість, створювати ситуації для поліпшення настрою, розвивати уяву.

Вихователь пропонує дітям знайти рішення в ситуації. До групи зайшов дуже засмучений хлопчик, скажіть, який в нього настрій? Чим ви можете йому допомогти, що порадите?

Рефлексія: обговорення способу вирішення ситуації, диференційний аналіз емоційних почуттів дітей.

Повторення та закріплення пройденого матеріалу, актуалізація набутих знань, умінь, навичок.

Тиждень № 3

Тема: Засоби вираження експресивних емоцій.

Цілі: вчити дошкільників сприймаючи вираження емоції вирізняти окремий елементи експресії тої чи іншої емоції (очі, брови...), розвивати увагу, спостережливість.

Гра «МАСКИ»

Мета: вміння розрізняти міміку, самостійно свідомо користуватися мімікою для вираження своїх емоцій.

Кожному з учасників дається завдання - виразити за допомогою міміки горе, радість, біль, сором, страх, здивування ... Решта учасників повинні визначити, що намагався зобразити учасник.

Рефлексія: обговорення мімічних виразів обличча, труднощів які виникали при цьому.

Гра «Руки знайомляться, руки сваряться, руки миряться»

Мета: співвіднесення людини і його тактильного образу, зняття тілесних бар'єрів; розвиток вміння висловлювати свої почуття і розуміти почуття іншої через дотик.

Хід гри

Вправа виконується в парах, з закритими очима, діти сидять навпроти один одного на відстані витягнутої руки. Дорослий дає завдання (кожне завдання виконується 2-3 хвилини):

Закрийте очі, простягніть назустріч один одному руки, познайомтеся одними руками. Постарайтеся краще пізнати свого сусіда. Опустіть руки.

Знову витягніть руки вперед, знайдіть руки сусіда. Ваші руки сваряться. Опустіть руки.

Ваші руки знову шукають одне одного. Вони хочуть помиритися. Ваші руки миряться, вони просять вибачення, ви знову друзі.

Обговоріть, як проходило вправу, які почуття виникали в ході вправи, що сподобалося більше?

Повторення та закріплення пройденого матеріалу, актуалізація набутих знань, умінь, навичок.

Тиждень № 4

Тема: В світі моїх емоцій

Цілі: закріпити навички виявлення різних емоцій, розвивати самоконтроль щодо свого емоційного стану, розвивати увагу, мислення, пам'ять, уяву.

Вправа «Тренуємо емоції»

Мета: створювати позитивний емоційний комфорт, позитивної групової взаємодії закріплення навичок диференціації різних емоційних виявів.

Попросіть дитину:

насупитися - як осіння хмара; як розсерджений людина; як зла чарівниця;

посміхнутися - як кіт на сонці;як саме сонце; буратіно;як хитра лисиця;як радісна людина; як ніби він побачив диво;

позлитися - як дитина, у якого відняли морозиво;як два барана на мосту;як людина, яку вдарили; злякатися як дитина, яка загубилася в лісі; як заєць, що побачив вовка;як кошеня, на якого гавкає собака;втомитисяяк тато після роботи;як людина, що підняла великий вантаж;як мураха, що притяг великий муху;

відпочити - як турист, який зняв важкий рюкзак;як дитина, який багато потрудився, але допоміг мамі;як втомлений воїн після перемоги.

Рефлексія: обговорення способу виявлення емоці, труднощів які виникали при цьому.

Гра «Передача почуттів»

Мета: навчити дітей передавати різні емоційні стани невербальними способами.

Хід гри

Дитині дається завдання передати «по ланцюжку» певне почуття за допомогою міміки, жестів, дотиків. Коли діти передали його по колу, можна обговорити, який саме настрій хотіла передати дитина. Потім ведучим стає будь-хто, за бажанням. Якщо хтось із дітей хоче побути ведучим, але не знає, який настрій загадати для відгадування, вихователь може допомогти йому, підійшовши і підказавши йому на вушко який-небудь настрій.

Рефлексія: обговорення виявлення емоцій, труднощів які виникали при цьому, диференційний аналіз дітей

Повторення та закріплення пройденого матеріалу, актуалізація набутих знань, умінь, навичок

ДОВІДКА

про перевірку на текстові збіги у Науковій бібліотеці

кваліфікаційної роботи СВО Бакалавр

спеціальності 012 Дошкільна освіта (денна форма)

Автор роботи	Зубкова В.
Назва роботи	Особливості емоційного розвитку дитини дошкільного віку
Факультет	Педагогічний факультет
Науковий керівник	старший викладач Вінник Т.О.
Роботу перевірено за допомогою програмного засобу	Unicheck
Ідентифікаційний номер роботи	ID файлу: 1002507819
Результати перевірки	Схожість 8.15%

Директорка Наукової бібліотеки Нателла АРУСТАМОВА

Бібліотекарка І категорії Стефанія Соболь